

**SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA
VE
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
SEMİNERİ RAPORU**

C İ L T I

ŞANLIURFA
27-29 Mart 1995

**T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)
İşbirliği**

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ SEMİNERİ RAPORU

C İ L T I

T.C. BAŞBAKANLIK GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI DÖNEM RAPORU	
YER NO	16-A
DEMİRBAŞ NO	4912

ŞANLIURFA
27-29 Mart 1995

T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)
İşbirliği

Ö N S Ö Z

27-29 Mart 1995 tarihinde Şanlıurfa'da düzenlenen "Sürdürülebilir Kalkınma ve Güneydoğu Anadolu Projesi" Semineri, kalkınmada uzun vadeli hedeflere uluslararası işbirliği ve farklı deneyimlerin paylaşılması yoluyla daha etkin bir biçimde ulaşılacağı bilinciyle düzenlenmiştir. Bu seminer, Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (GAP İdaresi) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) yetkililerinin, kalkınma için işbirliği yapma konusundaki kararlarının ilk ürünüdür.

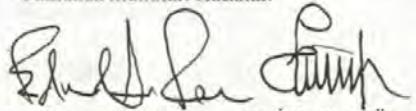
Seminerin amacı, kalkınmanın sürdürülebilirliğini tanımlamak; kalkınmada sürdürülebilirliğin sağlanması için gereken yöntem, araç ve kaynakları saptamak; Türkiye genelinde ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamına giren bölgede gösterilen kalkınma çabalarını tartışmalar ışığında değerlendirip, bundan sonra yapılması gerekenleri belirlemektir. Yayımladığımız seminer raporuyla bu toplantıda yapılan belirlemeleri ve önerileri daha geniş bir ilgililer çevresine ulaştırıp, konuyla ilgili tartışmaları sürelti kılmak ve farklı grupların kalkınma çabalarımıza ortak olmaları için bir zemin hazırlamak amaçlarını taşıyoruz.

Seminerde, sürdürülebilir kalkınma ile kastedilen, bugün kadar geleceğin, ekonomi kadar doğal ve toplumsal dinamiklerin de hesaba katıldığı bütüncül yaklaşımı ve eşitlikçi atılımlardır. Seminerde, sürdürülebilirliğin gerçekleştirilebilmesi için kalkınmaya katılan kuruluşların etkin yönetimi ve işbirliğinin yanısıra, kalkınma sürecinde ortaya çıkacak yararları üretin ve kullananların her düzeydeki kararlara katılımının ve başarılı uygulamalar için gerekli bilgi, beceri ve deneyimlerinin artırılmasının da önemi savunulmuştur. Seminerde, sürdürülebilir kalkınmada nihai hedef olarak, insan, su ve toprak kaynaklarının optimum kullanımıyla bağımlılıktan kurtulmuş, kaliteli ve istihdama katkıda bulunacak şekilde üretin ve daha iyi bir gelecek beklentisi içinde yaşayan insanların bulunduğu huzurlu bir ortam tanımlanmıştır. Seminer boyunca belirlenen önceliklerin, önerilen uygun yöntem ve teknikler kullanılarak, vakit geçirmeden uygulamaya projelerine yansıtılması gerektiği konusunda

katılımcılar arasında tam bir görüşbirliği oluşmuştur.

Bu seminer ayrıca, uluslararası platformlarda belirlenen kalkınma hedef ve stratejileri ile, ulusal ve bölgesel/yerel platformlarda belirlenenlerin uyumlu bir bütün oluşturabileceğinin bir kanıtı olmuştur. Umarız ki bu seminer, sürdürülebilir kalkınmaya yönelik olarak geliştirilecek politika, program ve uygulamalar konusunda bütün katılımcılara bazı ip uçları vermiş, perspektiflerine yeni bir boyut katmış olsun. Biz, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve GAP İdaresi çalışanları olarak, bu seminerle geliştirdiğimiz duyarlılığı ve seminerden çıkardığımız sonuçları, bu raporun yayınlanmasıyla başlamak üzere, bir dizi bütüncül yaklaşımli projeye yansıtarak, uygulama düzeyine taşımaktayız. İnsan, su ve toprak kaynaklarının birarada değerlendirildiği bu projeler için, Türkiye'de ve özellikle GAP kapsamına giren Bölge'de kalkınma çabalarına katılmaya istekli bütün kuruluşlarla verimli bir işbirliği içinde olmayı planlıyoruz. Somut ve kapsamlı projelerin, sınırlı bir seminer süresince katılımlı sağlanamayın bütün ilgili birey ve kuruluşların katkılarına başvurmak için ideal bir ortam olduğuna inanıyoruz. Seminerimizde görüş bildirerek veya dinleyici olarak yer alıp bize bu somut adımları atmamızda yardımcı olan bütün katılımcılara teşekkür ederiz.

Seminer Raporu'nu iki cilt olarak yayınlıyacağız. İlkinde, oturumların kısa özet ve değerlendirmelerinin yanı sıra seminerden çıkardığımız sonuç ve öneriler Türkçe ve İngilizce olarak sunulacaktır. Bu cilt, katılımcılar ve oturumlar arasında diyalogun ön plana çıkarılması amaçlayarak, yaklaşımlar arasındaki farklılık ve benzerlikleri vurgulayacak biçimde kurgulandı. İkinci ciltte ise bütün bildiriler, sunuşlar ve tartışmaları sunuluş sırasına göre bulmanız mümkün olacaktır.

Edmund Cain

Dr. İ.H. Olcay Ünver

Birleşmiş Milletler
Kalkınma Programı
Türkiye Mukim Temsilcisi

T.C. Başbakanlık
GAP Bölge Kalkınma İdaresi
Başkanı

İ Ç İ N D E K İ L E R

KONUŞMACILAR	1
AÇILIŞ KONUŞMALARI	3
I. OTURUM SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İÇİN GENEL ÇERÇEVE : YENİ KAVRAMLAR VE YAKLAŞIMLAR	5
II. OTURUM SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN SOSYAL DİNAMİKLERİ, 1. ve 2. BÖLÜMLER	6
III. OTURUM GENEL TARTIŞMA	9
IV. OTURUM DOĞAL KAYNAKLARIN VE ÇEVRENİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ	10
V. OTURUM TÜRKİYE'DE VE GAP'TA TARIMIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ.	13
VI. OTURUM SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN EKONOMİK BOYUTLARI	16
VII. OTURUM SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İÇİN MEKANSAL DÜZENLEME	19
VIII. OTURUM GENEL TARTIŞMA	22
PANEL	24
SONSÖZ	27
EK : SEMİNERDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA PROGRAMLARI İÇİN BELİRLENEN ÖNERİLER : TEMEL STRATEJİLER, SONUÇLARI VE BAŞLICA ETKİNLİKLER	29

AÇILIŞ KONUŞMALARI

- Dr. İ.H.Olcay Ünver, GAP Bölge Kalkınma
İdaresi Başkanı
Edmund Cain, Birleşmiş Milletler
Kalkınma Programı
Türkiye Mukim Temsilcisi
Ziyaeddin Akbulut, Şanlıurfa Valisi
Ruza Akçalı, Çevre Bakanı
Baki Ataç, Devlet Bakanı
Necmettin Cevheri, Devlet Bakanı

I. OTURUM

- Başkan** : Edmund Cain
Raportör : Prof.Dr. Sema Kut
H.U. Sosyal Hizmetler Y.Ok. Müdürü
Konuşmacılar : Prof. Dr. Halis Akder
ODTÜ Ekon. Bl.Öğ. Gör., UNDP Danışmanı
Dr. İ.H. Olcay Ünver

II. OTURUM (1. BÖLÜM)

- Başkan** : İsmail Karaman
DPT, Sos. Sektörler ve Koord. Gn. Md.
Raportör : Aygöl Fazlıođlu
GAP İdaresi Uzmanı
Konuşmacılar : İsmail Bircan
Çalıő & S.G.Bk., İő ve İşçi Bul. Kur. Gn.Md.
Prof. Dr. Kemal Gürüz
ODTÜ, Kimya Müh. Bl. Öğ. Gör.
Prof. Dr. Birsen Gökçe
Sosyoloji Derneđi Başkanı
Doç. Dr. Ahmet Saltık
TKV Kırsal Kalkınma Koordinatörü

II. OTURUM (2. BÖLÜM)

- Başkan** : Prof. Dr. Mithat Çoruh
Baőkent Üniversitesi Danışmanı
Raportör : Aygöl Fazlıođlu
Konuşmacılar : Prof.Dr. Ayşe Akın
Sađ. Bk., Ana Çoc. Sađ. & A.Pl. Gn.Md.
Prof.Dr. Yakın Ertürk
ODTÜ Sosyoloji Bölümü Öğr. Görevlisi
İbrahim Tuğrul
GAP İdaresi Uzmanı
Doç.Dr. Nurper Ülküer
UNICEF Proje Uzmanı

III. OTURUM

- Başkan** : Prof.Dr. Mithat Çoruh
Raportör : Aygöl Fazlıođlu

IV. OTURUM

- Başkan** : Serap Kuleli
Çev. Bk., Çevre Koruma Gn. Md.Yrd.
Raportör : Kamil Sorgun
GAP İdaresi Uzmanı
Konuşmacılar : Necdet Erdinç
Bay. & İsk. Bk., DSİ Gn. Md. Yrd.
Prof. Dr. Suat Şenol
Çukurova Ün. Zir. Fk. Toprak Bl. Öğ. Yrd.
Dr. Yavuz Yüksel
Orman Bk. Müsteőar Yardımcısı
Doç.Dr. Coşkun Yurteri
ODTÜ Çevre Müh.Bl.Öğretim Gör.
Prof. Dr. Doğan Altınbilek
ODTÜ İnşaat Mühendisliđi Bl. Başkanı
Hayrettin Karaca
Tr. Erozyon. Mücadele & Ağçlındrm V. Bşk

V. OTURUM

- Başkan** : Ali Balaban
Ankara Ün. Zir.Fk. Tar. Yap. & Sul.Bl. Bşk.
Raportör : Erkan Alemdarođlu
GAP İdaresi Uzmanı
Konuşmacılar : Doç.Dr. Süleyman Kodal
Prof.Dr. Turhan Aküzüm
Ank. Ün. Zir.Fk. Tar.Yap. & Sul.Bl. Öğr. G.
Hüseyin Kabakçı
Tar. & Köyiőleri Bk., Tarla Bitki. Arő. Enst.
Doç.Dr. Nedret Durutan
Dünya Bankası - Türkiye, Proje Uzmanı
Prof.Dr. Aytekin Berkman
Çukurova Ün. Ziraat Fakültesi Dekanı

VI. OTURUM

- Başkan** : Ali İhsan Bağış
H.C. İ. & İd. İl. Fk., Kamu Yön. Bl. Bşk.
- Raportör** : Aslıhan Güven
GAP İdaresi Uzmanı
- Konuşmacılar** : Necati Özkan
GAP İdaresi Uzmanı
Prof.Dr. Tuncer Bulutay
Uluslar. Çalışma Öv. - Türkiye, Danışmanı
Prof.Dr. Hüsnü Erkan
9 Eylül Ün., Ekonomi Bölümü Öğr. Gör.
Dr. Namık Kemal Kılıç
PROFIN A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanı

VII. OTURUM

- Başkan** : Prof.Dr. Ruşen Keleş
Ankara Ün., SBF, Kamu Yön. Bl. Öğr. Gör.
- Raportör** : Yrd.Doç.Dr. Gülderen Avcısoy
Marmara Ün., M. Fk., Şh.Böl. Pl. Öğr. Gör.
- Konuşmacılar** : Vedat Özbilen
GAP İdaresi Uzmanı
Fatma Çetinkaya
Şehir Plancıları Odası İkinci Başkanı
Nilgün Görer
Şehir Plancıları Odası Genel Saymanı
Basri Beyaz
GAP İdaresi Uzmanı
Doç.Dr. Servet Mutlu
GAP İdaresi Uzmanı

VIII. OTURUM

- Başkan** : Prof.Dr. Ruşen Keleş
- Raportör** : Yrd.Doç.Dr. Gülderen Avcısoy

PANEL

- Başkan** : Prof.Dr. Ali Balaban
- Raportör** : Oya Açkalın
UNDP - Türkiye Danışmanı
- Panelistler** : Dr. Seyhan Aydınılığıl
UNDP - Türkiye Mukim Temsilci Yard.
Kaya Yaşınok
GAP İdaresi Uzmanı
Ziyaeddin Akbulut
Şanlıurfa Valisi
Ersen Ekren
Hazine Müst., Dünya Bankası Prj. Dr. Bşk.
Prof.Dr. Bahattin Akşit
ODTÜ Sosyal Bilmiler Enstitüsü Başkanı
Filiz Doğanay
DPT, Sos. Sek. ve Koord. Gn. Md. Uzmanı
Dr. Erol Baraz
Türkiye Ziraat Odaları Birl. Yön.Kur. Bşk.
Adnan Bayrakçı
Köy Hiz. Gn. Md. Sulama Dairesi Başkanı
Ünal Öziş
9 Eylül Ün., İnşaat Müh. Bölümü Öğr. Gör.

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Ziyaeddin Akbulut, Güneydoğu'nun makûs tarihini yenmesine yol açacak olan GAP'ın artık meyvelerini vermeye başladığına, üç yıl öncesine kadar devamlı tüketen Proje'nin artık üreten bir proje haline geldiğine dikkat çekmiştir. Şanlıurfa'nın, kurtuluşunun 75.yılına 11 Nisan'da kutlarken kuraklıktan kurtuluşunun da birinci yılının başlayacağını vurgulayan Akbulut, bu çok yönlü Proje için UNDP'nin de devreye girmesini çok isabetli bir yaklaşım olarak nitelemiştir.

Necmettin Cevheri GAP'ı, "cumhuriyetten sonra Türkiye'nin yarattığı en büyük eser" olarak addetmiş ve bu eserin "insana yönelik, insan için ve insanla birlikte" gerçekleştirilmekte olduğunu belirtmiştir. Proje'nin kadın ve çocuk haklarından kentsel yaşama, sulama ve tarımsal sanayiden çevre korumaya kadar insanı ilgilendiren tüm boyutları içerdiğine işaret eden Cevheri böylece, sosyo-ekonomik bölgesel farklılıkların giderilebileceğini kaydetmiştir.

Rıza Akçalı ise insanın, kalkınmanın öznesi olarak görüldüğünde, Doğu ve Batı medeniyetleri ve kültürlerinin kesişim noktasında duran GAP Bölgesi insanının, 21.yüzyıla girerken GAP dolayısıyla maddi kazanımlar edinmesinin yanında dünyaya yeni bazı manevi değerler de önerebileceğini vurgulamıştır. Bunlar, güç yerine adalet kavramının geçmesi böylece haklı olanın güçlü kılınması, barışın sağlanması yönünde bir değişimin gerçekleşmesi ve hayatı bir mücadele değil, bir yardımlaşma olarak algılayan zihniyetin yerleşmesi ile doğaya daha uyumlu bir yaşama adım atılmasıdır.

Diğer konuşmacılar gibi Baki Ataç da GAP'ın yalnız kapsamında bulunan illere değil, içinde yer aldığı geniş coğrafyaya da yarar sağlayacağını, bu çerçevede Proje'nin uluslararası kuruluşlardan da yakın ilgi gördüğünü belirtmiştir. Dünyadaki kalkınma deneyimlerinin, sürdürülebilirliği vazgeçilmez

bir yaklaşım olduğunu gösterdiğine değinen Ataç, insani kalkınma konularında evrensel geçerliliği olan ilke, yaklaşım ve standartları getirmek gibi bir misyona sahip olan UNDP'nin görüş ve katkılarının GAP'ın hayata geçirilmesinde önemli bir rol üstlenebileceğini ifade etmiştir. Ataç, seminer programının memnuniyet verici şekilde, GAP'ta izlenen politika ve uygulamaların, planlamadan yönetime, finansmandan çevreye, toplumsal konulardan teknolojiye kadar uluslararası platforma sunulabilecek düzeyde olduğunu gösterdiğine işaret etmiş, UNDP'yle başlatılan işbirliğinin ilk örneği olarak bu seminerin ulusal ve uluslararası düzeyde GAP'a yeni girdiler vereceğine inandığını belirtmiştir. GAP'tan sorumlu Devlet Bakanı Ataç son olarak, milletin fedakarlığı ve politik iradenin varlığına bilimi ve teknolojiyi de ekleyerek kalkınma için seferber edip, dünyanın ilk ve en büyük medeniyetlerinden birine mekan olmuş Güneydoğu Anadolu yöresini, modern dünyanın bir uyarlık merkezi yapma konusunda T.C. Hükümeti'nin kararlı olduğunu hatırlatmıştır.

Açılış konuşmalarında sürdürülebilir kalkınma, yeni bir bakış açısı ve strateji olarak sunulmuştur. Edmund Cain bu yeni bakış açısı ve eylem biçimine yol açan ana problemlerden, kıtlaşan dünya kaynakları karşısında gelecek umutları daralmış toplumların bıkkın ve hoşgörüsüz hale gelmelerini vurgulamıştır. Cain'e göre, hali hazırda baskı altında olan ekosistemde ve emme kapasitesinin üzerine çıkan kentlerde, doğal nüfus artışı, ekonomik sıkıntılar ve insan eliyle yaratılan felaketler dolayısıyla oluşan aşırı birikim, bu sorunlarla başedebilecek yeni yöntem arayışlarını gündeme getirmiştir. Cain, önerilen yeni küresel işbirliği biçimleri ve uzun vadeli çözümler üzerinde odaklaşılmasının, sürdürülebilir kalkınma bağlamında sunulan bir

bakış açısı ve uygulama çerçevesi olduğunu belirtmiştir.

Olcaý Üner ise problemi kalkınma projeleri açısından irdelemiştir. Üner, dünyada yarım asırı bulan kalkınma çabalarının, bir yandan yeni yöntemler, modeller, öncü teknolojiler, kaynak kullanımında rasyonellik, dolayısıyla üretim artışı yarattığını anlatmıştır. Öte yandan bu çabalar Üner'e göre sosyal eşitsizlikler, cinsiyetler arası farklılıklar, çevrenin tahribi, ekolojik dengenin olumsuz yönde etkilenmesi gibi konularda olumsuzlukların artmasının önüne geçememiştir. Üner, bu olumsuzlukların, genelde kalkınmaya, özelde de kalkınma projelerine daha değişik bir yaklaşımı zorunlu kıldığını söyleyerek, sürdürülebilir kalkınmanın bu yeni yaklaşımı kavramlaştırmakta olduğunu belirtmiştir.

Problemler belirlendikten sonra yapılan sürdürülebilir kalkınma tanımlamaları bir yandan Cain'in de dile getirdiği barış, refah, canlılığını ve çeşitliliğini koruyan çevre, toplumsal adalet ve demokrasi gibi temel öğelere dayandırılmış, bir yandan da insanı merkez alan, fakirden, kadından, doğadan ve istihdam yaratılmasından yana kalkınma olarak kavramlaştırılmıştır. Sonuç olarak Üner sürdürülebilir kalkınmayı, bugün kadar geleceği de hesaba katan, ekonomik büyüme ve üretim artışı gibi daha klasik hedefler yerine toplumsal ve ekonomik yararların bileşkesini en iyiye doğru götürmeyi amaçlayan kalkınma olarak tanımlamıştır. GAP İdaresi Başkanı kalkınmada sürdürülebilirliğin yalnız ekonomik rasyonellikle değil, aynı zamanda bilinç, bilgi, deneyim ve kararlılıkla başarılabileceğini de sözlerine eklemiştir. Bu çerçevede Cain, seminerin sürdürülebilir insani kalkınma konusunda bir duyarlılık geliştirme-bilinç yükseltme faaliyeti haline gelebileceğine işaret etmiştir.

Konuşmalarda, yapılan tanımlara uygun hedef ve strateji önerileri sıralanmıştır. Cain, sürdürülebilir insani kalkınmanın uluslararası platformlarda çocuk, çevre, insan hakları, nüfus ve sosyal konularda belirlenen küresel gündemler ile ulusal kalkınma gündemlerini

kaynaştırabileceğini belirtmiştir. Bu yaklaşımına gerekçe olarak Cain sürdürülebilir insani kalkınma ile, toplumların kalkınma için kapasitelerinin artırılmasının, sağlık, beslenme ve eğitim konularının iyileştirilmesinin, kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasının, sosyo-ekonomik farklılaşmaların giderilmesinin, politik gerilim, etnik saldırganlık ve savaşlara son verilmesinin hedeflendiğini kaydetmiştir. Cain bu yolda atılacak adımlarda, insani, finansal, doğal ve teknik kaynakların etkin yönetimi ve tüm toplum kesimlerinin kendilerini ilgilendiren kararlara etkin katılımının önemini vurgulamıştır. UNDP Mukim Temsilcisi ayrıca, sürdürülebilir insani kalkınma fikrinin pratiğe geçirilmesi için dünyanın yeterince kaynağa sahip olduğunu fakat bu kaynakların en acil ihtiyaçlardan (nüfus artışı sorunları, daha iyi vergi sistemleri, yolsuzlukların önlenmesi gibi) başlamak üzere dağıtımlarının yeniden düzenlenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Üner ise uygun stratejileri belirlerken, ortadan kaldırılması veya hafifletilmesi olanaksız, çok pahalı veya çok zor sorunlarla uğraşmak yerine, bunların ortaya çıkmasını engelleyen veya tolere edilebilir sınırlar içinde tutan yaklaşımların, zaman, insan gücü ve para maliyetlerine olan yükünün marjinal olduğunu hatırlatmıştır. Konuşmasında, parçacı projecilik yaklaşımı yerine entegre (bütüncül) yaklaşımı savunan Üner, entegre bir projede yer alan bütün konular için kapsamlı etki değerlendirmesi yapılması gerektiğini kaydetmiştir.

Konuşmalarda, sürdürülebilir kalkınma kavramının, amaçlarına uygun gerçekçi eylem programları olarak ifade edilmesinin gerektiğine işaret edilerek, seminere katılanlardan, Türkiye'nin ve GAP Bölgesi'nin kalkınma ihtiyaçlarına yönelik politika, program ve projeler önermeleri istenmiştir.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İÇİN GENEL ÇERÇEVE : YENİ KAVRAMLAR VE YAKLAŞIMLAR

Birinci oturumun başkanlığını yapan Edmund Cain konuşmasında, Birleşmiş Milletler kuruluşlarının ve Türk Hükümeti'nin hem kendi içlerinde hem de birbirleriyle ve sivil toplumun diğer örgütleriyle etkin bir işbirliği ve eşgüdüm içinde çalışmalarını gerektiğinin üzerinde durmuştur. Ayrıca Cain, yapılmakta olan ve yapılması planlanan çalışmalarda üst düzey planlama ve yasalar çerçevesinde kurumlaşma kadar, küçük ölçekte uygulama projelerinin geliştirilip yürütülmesinin de benzer faaliyetlere örnek teşkil etmesi bakımından önemine değinmiştir.

Halis Akder sunduğu bildiride, Ünver'in açılış konuşmasında dile getirdiği bir noktaya değinerek, ekonomik gelişmenin otomatik olarak sosyal sorunları çözmediğinin ve eşitlik ve dengeli gelir dağılımına yol açmadığının tecrübe ile sabit olduğunu vurgulamıştır. Bu noktadan hareketle Akder sürdürülebilir kalkınmaya "insanca gelişme" açısından yaklaşmıştır. Konuşmacı bu kavramın insanların seçeneklerinin artırılması olarak tanımlandığında, amacın insanların daha iyi yaşamaları biçiminde anlaşılacağına, ekonomik gelişmenin ise bu yönde gösterilecek çabalar için en önemli araçlardan biri olacağına işaret etmiştir.

Akder bildirisinde, Türkiye'nin uluslararası platformlarda kendini daha iyi ifade edebilmeye ihtiyacı olduğuna değinerek, Türkiye'nin "insanca gelişme düzeyi"nin bu platformlarda geliştirilen ölçütlerle ortaya konmasının iletişim kolaylığı sağlayacağını belirtmiştir. UNDP tarafından beş yıldır kullanılan "insanca gelişme endeksi"nin, doğumdaki yaşam beklentisi, okuryazarlık, alınan ortalama eğitim süresi ve tüketici paritelerine göre kişi başına düşen gayri safi hasıla dikkate alınarak hazırlandığını anlatan Akder, bu göstergeleri kullanarak Türkiye'nin varolan durumunu değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeye göre Türkiye 177 ülke arasında orta gelişmişlik düzeyinde yer almakta ve 1970'den bu yana en hızlı gelişen on ülke arasında bulunmaktadır. İnsanca gelişme performansı,

gelir performansından daha iyi görünmekte ancak, en fazla gelişmişlik ekonomide, en az gelişmişlik ise eğitim düzeyinde ortaya çıkmaktadır. Eğitim ve sağlığa yapılan yatırımları bir miktar artırmak suretiyle Türkiye üst insanca gelişme katmanına geçebilecek durumdadır. Bölgelerarası gelişmişlik farkı Afrika'dan Batı Avrupa düzeyine kadar çeşitlilik göstermekte, Doğu Anadolu'nun, kırsal alanların ve kadınların en düşük düzeyde gelişmişlik gösterdiği göze çarpmaktadır. GAP kapsamına giren sekiz ilde yüksek gelişmişlik düzeyinde olan herhangi bir il bulunmamaktadır. Yaptığı analize dayanarak Akder, Türkiye'nin sorunlu ama sorunlarıyla baş edebilecek bir durumda olduğu sonucuna varmıştır.

Olca Ünver bildirisinde GAP'ın, sürdürülebilir kalkınma açısından ana başlıklarıyla ve sektörler düzeyinde bir değerlendirmesini sunmuştur. Su kaynakları, tarımsal üretim sistemi, çevre, kentler ve toplumsal konularda sürdürülebilirliğe yönelik yapılan ve yapılması gereken çalışmaların bir yandan altyapı yatırımlarıyla, bir yandan kurumsal düzenlemelerle, bir yandan da toplum örgütlenmesi, katılımı ve eğitimi ile ilgili boyutları üzerinde durmuştur. Ünver ayrıca, ulusal ve uluslararası resmi ve resmi olmayan kuruluşlarla yaptıkları işbirlikleri hakkında da bilgi vermiştir.

Bu oturumdan çıkan başlıca sonuçlar şunlar olmuştur. Ulusal ve uluslararası ortamlarda belirlenen gündemler, kalkınma için insani ve doğal kaynakların kullanımında bütüncül yaklaşımlar çerçevesinde giderek birbirleriyle örtüşebilir; bu yaklaşım esas alınarak, ulusal ve uluslararası düzeylerde kapsamlı işbirlikleri kurulabilir; Türkiye'nin kalkınmasında bölgeler ve cinsiyetler arası farklılıkların giderilmesine, eğitimi ve sağlığa daha fazla yatırım yapılmasına öncelik verilmesi gerekmektedir; GAP bütün bu olanak ve hedeflerin gerçekleşmesini sağlayan bir ortam yaratmıştır.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN SOSYAL DİNAMİKLERİ

1. ve 2. BÖLÜMLER

Seminerin en kalabalık oturumunun birinci bölümün başkanı İsmail Karaman, başlangıçta sula ma amacıyla oluşturulan GAP'ın gerçekte yalnız bir altyapı projesi olmayıp, insanı merkez alan, gelir artışına, işsizliğin azalmasına ve sosyal entegrasyonun sağlanmasına yol açacak çağdaş bir proje olduğunu ifade etmiştir. Kopenhag'da yapılan Sosyal Zirve'de dünyanın bütün uluslarının üzerinde arlaştıkları ilkelerin GAP'ta uygulama olanağı bulunduğuna işaret eden Karaman, GAP'ın yalnız Türkiye için değil, nüfusu hızla artan Ortadoğu ülkeleri için de önemli sonuçları olacağını belirtmiştir. Karaman ayrıca, sözü edilen ilkelerin hayata geçirilmesinde sorunların, bilgi toplumunun gerekleri çerçevesinde ele alınmasının ve Proje'nin ulusal ve uluslararası kaynaklarla desteklenmesinin önemini vurgulamıştır.

Oturumda yapılan sürdürülebilir kalkınma tanımlarında ortak nokta doğal ve insanı kaynakların optimum kullanımını yoluyla, gelecek kuşakların olanakları tüketilmeden, üretimde ve refahta artış sağlanması, mutlu, sağlıklı ve iş sahibi bireylerden oluşan bir toplum yaratılmasıdır. İsmail Bircan ve Kemal Gürüz dünyada ulaşılan teknoloji ve bilgi birikimi düzeyinin ve küreselleşen ekonomik yaşamın nitelikli insan gücü gereksinimini artırdığına işaret etmişlerdir. Ancak Bircan'ın belirttiği gibi, büyüme oranı düşük ve nüfus artış hızı yüksek olan ülkelerde üreten kesim daha fazla kişiyi geçindirmek zorunda kalırken kişi başına düşen gelir azalmaktadır. Türkiye'de nüfus, işgücü ve istihdam ilişkilerini irdeleyen ve darboğazlara işaret eden Bircan, düşük nitelikli işgücüne ve düşük verimliliğe değinerek, işgücü eğitiminin önemini vurgulamış, bu arada kadın işgücünden az yararlanıldığına ve yararlanılan alanın da daha çok nitelik gerektirmeyen tarım sektörü olduğuna işaret etmiştir.

Kalkınmada kadının ihmal edildiği görüşüne diğer konuşmacılar da katılmışlardır. Ayşe Akın, nüfusun %50'sini oluşturan bir kesimin üzerine "Çarpı atılmaması" gerektiğini belirterek, kadının eğitim düzeyiyle doğurganlığı ve sağlık hizmetlerinden sık yararlanma alışkanlığı arasında olumlu ilişki bulunduğunu vurgulamıştır. Konuşmacı, erkekler eğitilmediği sürece kadının statüsünün de yükseltilemeyeceği yorumunu yapmıştır. Türki-

ye'de sağlık durumu (özellikle ana-çocuk sağlığı), sağlık hizmetleri ve temel sorunları hakkında bilgi veren Akın, sağlığın temel insan haklarından biri ve kalkınmanın ön koşulu olduğuna, "herkese sağlık" ilkesiyle, sağlığı etkileyen çevresel faktörler de hesaba katılarak, sağlıkta sürekli iyileştirmeye yönelik bir süreç amaçlandığına dikkat çekmiştir. Akın Türkiye'de anne sağlığına önem verilmediğine, doğurganlığın ve bebek ölümlerinin yüksek olduğuna işaret edip, bir önceki oturumda Akder'in yaptığı genel değerlendirmeler doğrultusunda, GAP Bölgesi'nde sağlık göstergelerinin kötüleştiğini ve kırsal alanın kentsel alana göre daha kötü durumda olduğunu belirtmiştir. Konuşmacı GAP'ın, yüksek nüfus artışı ile birleşerek, ana-çocuk sağlığının ve çevre kirlenmesine dayanan sağlık sorunlarının yanı sıra sağlık güvencesi yoksunluğu, iş çeşitlenmesi ve altyapı yetersizliğine dayanan yeni sorunlar da yaratabileceğine işaret etmiştir. Bu sorunlarla baş edilmesinde Akın, sektörlerarası işbirliğinin ve toplumun sağlık hizmetlerine katkı ve katılımının sağlanmasını önermiştir.

Sürdürülebilir kalkınmada cinsiyet farklılaşması üzerine odaklanan konuşmasında Yakın Ertürk kalkınmada kadına yaklaşımın "nasıl kalkınma" sorusuna cevap vereceğini, demokratik ilkeler çerçevesinde cinsiyetler arası eşitliği sağlayıcı hedefler konması gerektiğini dile getirmiştir. Kalkınmada kadın konusunun meşruluğu ve önemi üzerine Türkiye'de toplumsal mutabakatın sağlandığını fakat uygulamanın istenilen düzey ve anlayışa erişemediğini belirten Ertürk bildirisinde, Türkiye'de bugüne kadar kalkınmada kadına yönelik uygulanan projeler hakkında bilgi vermiş ve kalkınma sürecini "kadın bakışıyla" gözden geçirmiştir.

Ertürk'e göre kalkınma bir yandan her tür altyapının kurulmasını, öte yandan geçimlik üretimin ulusal ve küresel pazarlarla bütünleşmesini ayrıca, teknoloji ve bilgi üretimi ile kurumların geliştirilmesini içerir; bu süreçte oluşan dönüşümler ise cinsiyete dayanan iş bölümü ve cinsiyet rollerinde değişimler yaratmıştır. Öyle ki, emek yoğun işlerde kadının iş yükü artmış, devlet mekanizmaları karar verme ve dış kurumlara ilişkide erkeğin otoritesini ve yetki alanını genişletmiş, modern dünyanın gerekli kıldığı kaynaklara erişemeyen

kadın, günlük yaşam üzerinde de denetimini yitirmeye başlamıştır.

Saltık gibi Ertürk de tercih edilen stratejiler yüzünden geleneksel toplum yapısının iç dengesi bozulurken yeni sürdürülebilirlik mekanizmalarının da oluşturulmadığını ifade etmiş, kalkınma sürecinin üretken değil tüketken ve bütünlükten değil farklılaştıran dengesiz bir gelişim ile eşitsizlikleri derinleştirdiğini belirtmiştir. Bu durum karşısında Ertürk, kalkınmadan vaz geçmeyi değil, eşitlikleri sağlayacak stratejiler yoluyla kalkınmanın planlanmasını önermiştir. Saltık'ın bu konudaki tamamlanmış önerisi ise, ilk oturumda Ünver'in belirttiği gibi, sürdürülebilir kalkınma etkinliklerinin bütüncül ve çok faktörlü bir açıdan iridenlenmesidir. Bu yaklaşımın en büyük pratik yararı sosyal ve gelir getirici projelerin yapay biçimde birbirinden soyutlanmadan planlanmaları ile doğal ve insani kaynakların eş zamanlı kullanımüdür.

1970'lerden bu yana geliştirilen üç kalkınma stratejisine paralel olarak Ertürk, "sosyal refah", "eşitlikçi kalkınma" ve "kadının güçlenmesi" yaklaşımlarıyla kalkınmada kadına yönelik programlar uygulandığını ifade etmiştir. Konuşmacıya göre, bunlardan "eşitlikçi kalkınma", uzun vadede kadınların aktif katılımını sağlamada ve sürdürülebilir kalkınma mekanizmalarını geliştirmede en etkili yaklaşımdır fakat bunun başarısının da değerler ve yapılarıdaki değişime bağlı olmasının uygulamada güçlü yaratığı unutulmamalıdır. Aynı çizgide Saltık'ın GAP Bölgesi'ne ilişkin yaptığı genel öneri, kaynak tabanı güçsüz hedef grupları kalkandırmak ve haneleri uzun dönemde kendi geleceklerini belirleyecekleri bir beceri ve yetkinlik düzeyine ulaştırmaktır.

Birsen Gökçe de eğitimin nüfus yapısı ve sağlığı etkilediğini aynı zamanda iletişimi yaygınlaştırarak katılım ve eşitliği sağlayacağını belirtmiştir. Böylece, Gökçe'ye göre sürdürülebilir kalkınma ile GAP Bölgesi'nde kültürel çeşitlilik korunabilir, toplumsal denge ve uzlaşmacı ilişkiler gerçekleştirilebilir ve üyelerine eşit fırsatlar yaratan çoğulcu ve katılımcı demokratik siyasi yapı oluşturulabilir. Bu koşullar bireyin kendi kendine yeterli olmasını sağladığından sürekli bir gelişmeye de yol açar. "Kalkınmanın bedellerinden biri" olarak nitelendiği zorunlu yer değiştirme konusunu irdeleyen Gökçe, yerleri baraj gölleri altında kalan insanlar için kamulaştırma bedellerinin zamanında ödenmesini, ödenen paranın verimli alanlara yönlendirilmesini ve bu grupların uyumlu şekilde yeni yaşamlarına geçişlerine yardım edilmesini önermiştir. Ko-

nuşmacı, bu nüfus grubuna yönelik uygulama faaliyetlerinde kamulaştırma ve iskan mevzuatının güncelleştirilmesi ve kamu kuruluşları arasında koordinasyon sağlanmasının önemini vurgulamıştır. Katılımcılık ve iletişimin uygulama aşamasıyla sınırlı kalmaması gerektiğine işaret eden Gökçe bildirisinde ayrıca, problem tanımlama, planlama ve izleme-değerlendirme düzeylerinde de yeniden yerleştirilen grupların ve onların yeni "komşuları"nın belli bir yaklaşım ve örgütlenme modeli çerçevesinde katılımlarına başvurulabileceğini ifade etmiştir.

Gökçe gibi Saltık da maddi, zihinsel ve yönetsel açıdan kendine yeterlilik ile tüm aşamalarda kararlara katılımı kalkınmanın sürdürülebilirliği için belirleyici ölçütler olarak nitelmiştir. Saltık için katılımcı kalkınma örgütlenmiş, bilgili ve bilinçli insanlar eliyle başlatılan, yaratıcı, yönlendirici ve kendini yenileyen bir süreçtir. Böylece Saltık, Çevre Bakanı Akçalı gibi, kalkınmada yeni bir insan tanımı önermiştir: insan, kendisine dışardan kalkınma götürülen bir nesne değil, karar ve uygulama süreçlerini etkileyen aktif bir öznedir. Bu çerçevede her tür proje, insanın kendine yeterli hale gelmesinin bir aracıdır. Bu yaklaşımla oluşturulan katılımcı örgütlenmede, proje etkinlikleri ilişkin görev, yetki ve sorumluluklar kamu kesimi, hedef gruplar, hizmet birimleri ve yerel örgütler arasında müştereken paylaşılır. Dolayısıyla, katılımcı kalkınma bir "birlikte öğrenme sürecidir" ve bu süreçte uygulayıcı/yol gösterici kurum ve kuruluşların "katalizör" olmaktan daha aktif bir rol üstlenmelerine gerek yoktur. Katılıma, örgütlenmeye ve yöresel sorunlara duyarlı, çeşitli grupları kaynaştırıp, aralarında eşgüdümü sağlayacak, Saltık'ın tabiriyle saha elemanları veya Ertürk'ün tabiriyle "kuşatıcı" uzmanlar, işte bu tür bir "katalizörlük" görevini üstlenebilirler. Saltık'ın katılımcı kalkınma bakış açısında aynı zamanda, sıkça dile getirilen, kamu kuruluşları arasında eşgüdüm sağlanmasının bir gereği de açıklanmış olmaktadır. Katılım, kalkınmaya yönelik, ilgi ve amaçları farklı özel bakış açılarının tek yönlü kalma riskini azaltarak, kişi, kurum ve kuruluşları bütüncül bir yaklaşım içinde işbirliğine yöneltilir.

Bu önerilerin bir nevi sentezi gibi duran bildiriyi Ülküer ve Tuğrul sunmuşlardır. "GAP Bölgesi'nde Kadının Statüsünün Yükseltilmesi ve Kalkınma Sürecine Entegre Edilmesi" için GAP İdaresi ve UNICEF'in birlikte yaptıkları bir ön uygulamayı yürüten Ülküer ve Tuğrul, 1996 yılı sonuna kadar sürecek bu uygulama çalışmasının, eğitim ve sağlık konularının yanı sıra bütüncül bir yaklaşımın gereği olarak toplumun harekete geçirilmesi

İçin gönüllü katılımın ve örgütlenmenin gerçekleştirilmesine dayandığını anlatmışlardır. Tuğrul ve Ülküer uygulamanın, topraksız ve az topraklı ailelerle, geçekodu kesimini hedeflediğini belirtmişler ve uygulamanın başarıya ulaşması halinde proje alanının genişletileceğini sözlerine eklemişlerdir. Konuşmacılar, bu uygulamanın en önemli parçalarından birinin "Çok Amaçlı Toplum Merkezleri" kurulması olduğunu, bu merkezlerde düzenlenecek kadınlara yönelik eğitim programları ve rehberlik hizmetlerinin halk katılımıyla planlanacağını bildirmişlerdir.

Oturum boyunca değinilen eğitim sisteminin (özellikle örgün eğitimin) finansman ve yönetim sorunlarını sistematik biçimde belirleyerek, darboğazların aşılmasını sağlayacak kapsamlı bir model öneren Kemal Gürüz olmuştur. Gürüz Türkiye'de eğitime katılımın, ilkin ortaöğretime geçerken, ardından da yükseköğretime başlarken büyük kayıplar verdiğine işaret ederek darboğazların aşılmasını, akılcı politikalar çerçevesinde yapılacak köklü değişikliklere başlamıştır. Eğitimin yarı kamusal bir hizmet olduğunu hatırlatan Gürüz, ilk problem alanı olan eğitime ek kaynak bulunması konusunda, özel okulların sistem içindeki paylarının artırılması, öğrencilerin ve işverenlerin yüksek öğretim masraflarına katkıda bulunmasını ve II Genel Meclisleri ile üniversitelerin ek kaynak bulmalarının teşvik edilmesini önermiştir. Konuşmacı, kaynakların verimli kullanımının da önemini vurgulayarak, eğitim kurumlarındaki öğrenci başına yapılacak devlet katkısından, öğretmenlere ek ücret ve ödülle desteklenmelerine, kredi ve burs sistemlerinin revize edilmesinden, yatırımların meslek yüksekokullarına kaydırılmasına ve araştırma ağırlıklı üniversitelerin belirlenerek kaynak tahsislerinin yeniden düzenlenmesine kadar pek çok öneride bulunmuştur. Gürüz'e göre ikinci problem alanı, eğitim sisteminin merkezi ve bürokratik yönetim yapısıdır. Gürüz'ün modelinde yaygın katılım yoluyla etkin bir yönetim sağlanabilmesi için, Milli Eğitim Konseyi, II Eğitim Kurulları ve Milli Eğitim Akademisi gibi yeni yapılar önerilmiş, bunlar arasındaki işbölümü ayrıntılarıyla sunulmuştur. Bu yapısal düzenlemelerin yanı sıra Gürüz, sekiz yıllık zorunlu genel eğitimin bir an önce yaygınlaştırılmasını; nitelikli öğretmen ve üniversite elemanı sayılarının artırılmasını; eğitim ve istihdam arasındaki bağlantının kurularak özel ve resmi meslek yüksek okullarının sayılarının artırılmasını; ortaöğretimden başlayarak bir kısım öğrencinin meslek yüksek okullarına yönlendirilmesini önermiştir.

Bircan'ın GAP Bölgesi'nde işgücünün niteliğinin geliştirilmesi ve istihdamın artırılmasına yönelik olarak yaptığı öneriler, Gürüz'ün Türkiye geneli için çıkardığı modelle tutarlılık içindedir: emek-yoğun küçük sanayilerin, özellikle kırsal sanayilerin desteklenmesi ve işgücü eğitiminin buna göre planlanması; girişimciliğin özendirilmesi ve buna ilişkin eğitim verilmesi; kurumlararası işbirliğinin sağlanması ve Sosyal Eylem Planı'nın uygulanması; "Çok-Programlı GAP Liseleri" kurulması ve ara insangücünün yetiştirilmesi; yetişkinlere yönelik yaygın mesleki eğitim faaliyetleri yürütecek, hizmet içi eğitim verecek, eğitim faaliyetlerini koordine edecek, stratejiler geliştirecek ve planlayacak "GAP İnsan Kaynakları Geliştirme Merkezi" kurulması; kadınlara yönelik istihdam olanaklarının yaygınlaştırılması ve yeni olanakların yaratılması.

Sürdürülebilir kalkınma programlarının insan kaynaklarının geliştirilmesi ve teknik yardım ilkeleri çerçevesinde geliştirilmesini savunan Saltık, doğa, teknoloji ve insan arasında bozulan dengeyi yeniden kurulması için ülke genelinde ve ülkelerarası işbirliğinin önemine değinmiştir. Saltık ayrıca, yatırımların maliyetinin geri ödemesi ve ürünlerin pazarlanması için küçük ve orta ölçekli girişimler ile kendi işletmelerini kurabilmeleri için topraksız hanelerin desteklenmelerini önermiştir. Bunlara ek olarak Saltık, belirlenen politikalara ilişkin kamuoyu yaratılması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Oturumda kavramsal düzeyden örgütlenme düzeyine ve temel strateji ve politikalara kadar her alanda planlamacı ve uygulamalara ışık tutacak somut öneriler geliştirilmiştir. Çok Amaçlı Toplum Merkezleri, II Eğitim Kurulları, GAP İnsan Kaynakları Geliştirme Merkezi ve kalkınmanın katalizörü olarak yerel düzeyde çalışacak saha elemanları (kubastıncı uzmanlar) bu önerilerden bazılarıdır. Bir önceki oturumda olduğu gibi bu oturumda da çeşitli unsurların dengelenmesini sağlayacak eşitlikçi, katılımcı ve bütüncül bir kalkınma yaklaşımı benimsenmiş, uluslararası işbirliği yapılabilecek bazı alanlara işaret edilmiştir. Önerilen temel stratejiler şunlardır: nüfus artışının azaltılması, sağlık konularına önem verilmesi, nitelikli işgücü eğitimi ve istihdamı, kadının statüsünün yükseltilmesi, yerel yönetimlerin etkinliğinin artırılması, kalkınma faaliyetleri için kurumlar arası eşgüdüm sağlanması, ek finans kaynakları yaratılması, kaynakların etkin kullanımı ve değişen koşullara uygun kurumsal düzenlemeler yapılması.

GENEL TARTIŞMA

Oturum Başkanı Mithat Çoruh önce seminerin ilk günü boyunca yapılan konuşmalarda dikkat çeken bazı noktalara değinmiştir. Çoruh, hemen bütün konuşmacıların fikir birliği ettikleri konunun merkezi yönetimden vazgeçilmesi ve toplum katılımına önem verilmesi olduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak başkan, eğitim ve sağlığa gereken önemin verilmesi ve eğitimde bilgi üretilip onu uygulayabilecek kaliteli işgücü yetiştirilmesi gereğinin üzerinde sıkca durulduğunu kaydetmiştir. Çoruh tarafından desteklenen görüşler arasında uluslararası işbirliğine gidilirken hükümetlerin kendi önceliklerini bütünleştiren bir eylem planı hazırlamaları ve GAP İdaresi'nin ihtiyaçlara göre proje geliştirip kurumların desteğine başvurması da yer almıştır.

Bu noktaları belirledikten sonra Çoruh, bütün konuşmacıların çeşitli boyutlarına değindikleri "Toplam Kalite Yönetimi"nden söz etmiştir. Bu yaklaşım, her konuda fayda-maliyet hesabı yapılmasına ve verimin sağlanmasına dayanır. Bu yaklaşımda hatalar sistemde aranır ve sistem, sağlıklı verilere dayanarak sürekli olarak izlenir. Kalitede ölçüt "müşteri"nin tatminidir. Çoruh'a göre kalkınmada müşteri toplumdur ve toplumun sisteme katılması, ona herhangi bir fikrin ya da eylem biçiminin empoze edilmesi yoluyla sağlanmaz. Önemli olan, toplumun isteği ve ihtiyaçları doğrultusunda sistemin yeniden düzenlenmesini mümkün kılacak mekanizmaların yaratılmış ve kullanıma açılmış olmasıdır.

Tartışma bölümünde dinleyicilerin ilgisinin katılım, sağlık, eğitim, kadın ve yönetim konularına yoğunlaştığı gözlenmiştir. Dinleyiciler, planlarla uygulamalar arasındaki bağlantıları ve oturuma katılanların konuşmalarını şu noktalarda sorgulamışlardır: yerel düzeyde katılımın ne ölçüde sağlanabildiği; tarım ve sanayi sektörleri arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğu; Dünya

Bankası'nın GAP'a neden katkıda bulunmadığı; Birleşmiş Milletler'in gönüllü kadın örgütlenmelerine destek verip vermediği; genel sigorta yokluğu ve kaçak işçi çalıştırma sorunlarına karşı ne gibi önlemler alındığı; eğitim ve istihdam ilişkilerinin nasıl kurulup, pratikte nasıl izlendiği; sık değişmeyen bir milli eğitim politikasının nasıl kurulabileceği; kız çocukların okullaşma oranına katkıda bulunacak önlemlerin neler olabileceği; GAP dolayısıyla ortaya çıkabilecek sağlık sorunlarına karşı ne gibi tedbirler alındığı; kadının statüsü için bugüne kadar yapılanların yeterli olup olmadığıdır.

Sorulara verilen cevaplar genel olarak pek çok konuda uygulamaların başlatıldığı ya da başlatılma aşamasında olduğu; kaynak kısıtlılığı karşısında optimum çözümlerin üretilmesi ve önceliklerin belirlenmesi gerektiği; planların işletilememesi sorununun bilincinde olduğu; uygulamaların toplum katılımı ile istihdam-eğitim ilişkilerine duyarlı olarak ve saptanan diğer sorunları ortadan kaldırmayı amaçlayarak tasarlandığı; kadının statüsünün geliştirilmesi konusunda pek çok adım atıldığı ancak demokratik tarzda tasarlanacak daha başka atımlara ihtiyaç duyulduğu yolunda olmuştur.

DOĞAL KAYNAKLARIN VE ÇEVRENİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Başkan Serap Kuleli oturumu açarken çevre koruması için gözönüne alınması gereken noktalara ilişkin olarak Rio'da düzenlenen Çevre Konferansı'nun belirlediği esaslara değinmiş, GAP alanının da çevre açısından sahip olduğu bir avantaja işaret etmiştir. Başkan, ülkenin az gelişmiş bir bölgesinde bulunan bu alanda henüz doğal kaynaklar bozulmamış olduğu için gerekli önlemlerin daha işin başında alınabileceğini belirtmiştir. Seminerin en eleştirel yaklaşımlarından birini özel sunuşuyla sergileyen Hayrettin Karaca, sürdürülebilir kalkınmanın hedef olarak benimsenmesine karşı çıkmıştır. Karaca'ya göre kalkınma daha çok üretimi ve dolayısıyla daha çok tüketimi hedeflemekte, tüketim ise kirlenmeyi yanı sıra getirmektedir; benimsenmesi gereken yaşama anlayışı ve hedef "ekosfer" veya doğal dengenin korunması için "sürdürülebilir yaşam"dır.

Hayrettin Karaca'nın değindiği "ekosfer" bakış açısının on temel ilkesini Coşkun Yurteri konuşmacıların dikkatine sunmudur. Bu ilkelere doğanın bütünlüğüne, sınırlılığına ve özenetimine dikkat çekilmekte, doğanın çeşitliliğe ve evrimleşmeye dayandığı hatırlanmakta ayrıca, maddenin ve enerjinin sakınımına, bedelsiz yarar olmayacağına, her etkiye bir tepki alınabileceğine, doğaya uyum ve kültürel evrime saygı gösterilmesi gerektiğine işaret edilmektedir. Bu çerçevede sürdürülebilir kalkınma tanımlarında bütün konuşmacılar kaynak kullanımında kuşaklararası eşitliğin sağlanmasının önemini vurgulamışlardır. Konuşmacılar ayrıca, kaynakların yalnız sınırsız şekilde tüketilmemesinin değil, kalitelerinin bozulmamasının, genetik kaynakların ve biyolojik çeşitliliğin korunmasının da sürdürülebilirlik ilkelere dahil olduğunu işaret etmişlerdir.

Ancak, günümüzün bu popüler kavramının her tür uygulamayı meşrulaştırmak için kullanılan "sihirli bir değnek" haline geldiğine değinen Yurteri, sürdürülebilir kalkınma söyleminin Türkiye'nin gündemine 1980'lerin başında girdiğini hatırlatıp, diğer konuşmacılar gibi uygulamadaki yetersizlik ve aksaklıklara dikkat çekmiştir. Birleşmiş Milletler'in ve batılı ülkelerin retorikleriyle uygulamaları arasındaki tutarsızlığa dikkat çekerek Karaca, doğal kaynakların ve çevrenin sürdürülebilirliği-

nin sağlanmasında gönüllü kuruluşların önemli bir görev yüklenmiş olduğunu ve yakın gelecekte bu tür örgütlerin dünyamıza yön vereceklerini belirtmiştir. Tüketerek değil, koruyarak ve paylaşarak mutlu olmaya dayanan bir yaşam ahlakının yaygınlaştırılması gerektiğine değinen konuşmacı, bu yönde kamuoyu yaratılmasına gerek olduğuna işaret etmiştir. Kişisel davranış ve alışkanlıklarda düzeltilmesi gereken yanlışlar olduğuna da değinen Yurteri ve Karaca, önceki oturumda Saltıkın sözünü ettiği gibi bireylerin bilgi ve bilinçle kalkınma sürecine müdahale etmelerinden yanadır. Bu bağlamda Suat Şenol sürdürülebilir kalkınma ve dolayısıyla sürdürülebilir arazi kullanımının öncelikle, kullanılacak nesnenin iyi tanınması ve özellik ve davranışlarının eksiksiz bilinmesine bağlı olduğunu vurgulamıştır. Böylece, Yavuz Yüksel'in de belirttiği gibi yatırımların yönlendirilmesi, değişen teknoloji ve kurumsal yapılar arasındaki uyumun sağlanması sürdürülebilir kalkınmada içerilmiş olmaktadır.

Belirlenen ilkelere ve yaklaşımlara, önceki oturumlarda sözü edilen sürdürülebilir kalkınmaya bütüncül yaklaşımın bu oturumda da benimsendiğini göstermektedir. Örneğin, Doğan Altınbilek su kaynaklarının sürdürülebilirliğinin teknik, çevresel, finans, sosyal ve kurumsal boyutları olduğuna dikkat çekmiştir. Benzeri şekilde Yüksel sürdürülebilir orman yönetimi için politikalar, stratejiler ve metodlar geliştirilirken, ormanın, ağacın ve orman alanının çok yönlü ekolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel rolünü geliştirmek ve desteklemek amaçlarının dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Aynı doğrultuda, Necdet Erdoğdu ve Serap Kuleli de su kaynakları yönetiminde entegre bir yaklaşım izlenmesinin önemini vurgulamışlardır. Erdoğdu'ye göre böylece, su kaynakları sistemi ile kullanıcılar ve çevre arasındaki etkileşimler ve toplumun sosyo-ekonomik koşulları dikkate alınarak sürekli ve dengeli bir kalkınma sağlanabilecektir. Konuşmacı entegre yaklaşımın organizasyon ve personel yapılarına yansıtıldığı ölçüde işlevsel olabileceğini de sözlerine eklemiştir.

Yeni su kaynaklarının temini kadar sulamada randımanın artırılmasının önemini de vurgulayan Altınbilek'le diğer konuşmacıların değerlendirme-

leri tutarlılık içindedir. Erдіңç, Türkiye'de toprak kaynağı potansiyelinin yaklaşık %50'sinin, tüketilebilir su kaynağı potansiyelinin ise %31'inin kullanıma sunulabildiğini, su kullanımının gelişmiş ülkelerinkinden çok düşük olduğunu ve Türkiye'nin sanıldığından aksine su kıstı bulunduğunu belirtmiştir. Erдіңç GAP Bölgesi için ayrıca, hızlı nüfus artışı, sanayi ve ticaretteki hızlı gelişmeler ve zaman zaman yaşanan kuraklığın su kaynaklarını daha da olumsuz etkilediğini sözlerine eklemiştir. Yüksel ise uluslararası normlara göre bir ülkenin %30'unun ormanlarla kaplı olmasının yeterli bulunduğunu, Türkiye'nin de bu standarda yakın bir düzeyde (%26) orman alanına sahip olduğunu belirtmiştir. Ancak, verimsiz ve bozuk alanların, ormanların %56'sını oluşturduğunu ve Güneydoğu Anadolu'nun, orman kaynakları en fakir bölge olduğunu sözlerine eklemiştir. Yüksel'in yanı sıra Şenol ve Karaca da yüksek nitelikli toprak kaynaklarını etkileyen iki temel faktör olarak, özellikle GAP Bölgesi'nde yeşil alan eksikliği ile fazla eğim, taşlı ve killi toprak gibi fiziksel özelliklerin yol açtığı ve giderek kronikleşen erozyon problemini dile getirmişlerdir. Şenol ayrıca, sürdürülebilir tarımı etkileyen faktörler arasında, salma sulama yöntemi ile verimli üst toprak tabakalarının süratle yokolmasını saymıştır.

Yurteri GAP'ın çok sektörlü ve çok boyutlu toprak yokun kalkınmayı hedefleyerek devletin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik uluslararası ortamlarda verdiği taahhütlerin yerine getirilebilmesi için önemli bir fırsat yaratığına işaret etmiş ve bunun ön koşulunun sürdürülebilirlik ilkesine gerçek anlamıyla sahip çıkabilmesi olduğunu belirtmiştir. Konuşmacıların bu konuda bazı kaygıları paylaştıkları gözlenmiştir.

Konuşmacıların ortak kaygılarından ilki, kalkınmanın teknik, ekonomik, çevre ve sosyal boyutlarının dengelenmesine ilişkindir. Oturum boyunca gündeme getirilen Çevre Etki Değerlendirmesi, çeşitli boyutları dengelemenin bir aracı olarak sunulmuştur.

İkinciyle yakından ilintili ikinci ortak kaygı, yöreye uygun, toplumca kabul gören strateji ve yöntemlerin uygulanmasına ilişkindir. Bu çerçevede Şenol, arazi değerlendirmesinin, arazi kullanım planlamasının ve arazi sahipleri ve uygulayıcı kuruluşlarca benimsenen sulama yöntemi ve yönetim biçimlerinin önemine değinmiştir. Bunun için Şenol'a göre, çok-disiplinli bir yaklaşımla veri top-

lanmalı, yörenin ihtiyaçları ve kalkınma hedefleri dikkate alınmalı, uygulamalar izlenmeli ve önerilerin uygulanmamasının sonuçları hakkında halk bilgilendirilmelidir. Şenol ve Erдіңç ayrıca, sürdürülebilirlik ilkesine ters düşecek uygulamalara izin verilmemesinin, su kaynaklarının uygun kullanımında fiyatlandırma ve cezalandırma mekanizmalarından yararlanılmasının önemine değinmişlerdir. Erдіңç, Bölge'nin sosyo-ekonomik durumu dikkate alınarak "kullanan öder" ilkesinin geçerliliğinin belirlenmesini de önermiştir. Ormanların azalmasına neden olan baskının ormanlık sektörü dışından kaynaklandığına dikkat çeken Yüksel ise, oluşturulacak uygulanabilir, yani toplumca desteklenecek bir gündemde, ormandan çok yönlü faydalanarak yüksek ekonomik getiri sağlanmasına ilişkin yolların önerilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Üçüncü ortak kaygı, kurumsal yapıda ve mevzuatta ortaya çıkan problemlere ilişkindir. Yüksel, çok yönlü faydaların ve karar verme işlemlerinin toplumun bütün kesimlerince paylaşılabilmesini mevcut kuruluşlarda yapılacak değişim ile doğrudan ilişkilili görmektedir. Erдіңç, entegrasyon yaklaşımına yeterince önem verilmemesi sonucu kamu, özel ve tüzel kurum ve kuruluşlar arasında gereken eşgüdümün istenen düzeyde gerçekleştirilemediğini vurgulayarak eşgüdümün sağlandığı hallerde ise, amaca uygun olarak tanımlanmış bürokratik yapılanmanın istenen sonucu ulaştırmasını zorlaştırdığını dile getirmiştir. Erдіңç, kaynakların planlama, uygulama ve yönetiminde sürekli ve dengeli bir kalkınmanın sağlanmasında muhtemel sorunlar da göz önüne alınarak, yasal mevzuatta entegrasyonu sağlayacak değişiklikler yapılmasını önermiştir.

Bildiri sahiplerinin ilgi alanlarına giren konularda GAP için yaptıkları diğer öneriler ise şunlardır. Altınbilek, sulama amaçlı sürdürülebilir yönetimde kanal randımanını artıracak kanal bakımının, sulama suyunun randımanla tüm kullanıcılar eşit olarak ulaştırılmasının, tarla içi sorunlar konusunda yöneticilerin bilgilendirilmesi ile kararlarını destekleyici ve kolaylaştırıcı mekanizmalar sağlanmasının (işletme ve bakım ile ilgili matematik benzetim modelleri gibi) önemine değinmiştir.

GAP'ta toprak kaynağı çalışmalarının etkin yapılmadığını ve yalnız toprak sınıfları çalışmalarının mevcut olduğunu kaydeden Şenol, GAP Bölgesi'nde arazi kullanımını hakkında verilecek her

türlü kararda gerekli bilgileri eksiksiz sağlayacak temel toprak etüd ve haritaları gerektiğini belirtmiştir. Şenol ayrıca, tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanılmasının engellenmesi için akılcı planlamaların acilen yapılmasını, arazi toplulaştırma çalışmalarının tamamlanmasını; tuzlanmayı engelleyecek modern sulama tekniklerinin kullanılmasını; arazi ıslah çalışmaları, yetiştirilecek bitki deseni, pazarlama ve kredi olanaklarının hızla ve birbiriyile bağlantılı şekilde düzenlenmesini; erozyon ve sel sularından koruma tedbirleri alınmasını önermiştir.

Erdinç ise şu önerilerde bulunmuştur: "Havza Yönetim Birimleri"nin teknik ve kurumsal anlamda oluşturulması; kirlilik izleme ağıının ve doğal taşıma kapasitesinin belirlenmesine yönelik "Kalite Yönetim Sistemi"nin kurulması; çeşitli amaçlara yönelik su ihtiyaçlarının dengelenmesi ve potansiyelin bilinmesi için uygun hidrolojik modellerin geliştirilmesi; drenaj sularının sulamada yeniden kullanılması ve kirlenmesini önlenmesi için modern sulama sistemi tekniklerinin havza bazında yaygınlaştırılması; sulama ana sisteminin yönetiminde otomasyona gidilmesi; yeraltı ve üstü suları arasındaki etkileşimin dikkate alınarak kaynak koordinasyonunun sağlanması.

GAP Bölgesi'nde orman bulunmamasının önemli çevresel riskler oluşturduğuna dikkat çeken Yavuz Yüksel, Türkiye'de bugüne kadar ormanlara teknik açıdan bakıldığını dile getirerek, birbiriyile bağlantılı bir dizi öneride bulunmuştur. Herşeyden önce gerçekçi olunmalı, yani "talep okunabilmeli" dir; buna göre yapılan etkin planlarda, orman varlığının bilinçli veya bilinçsiz tahribini engellemek için erozyonla mücadele ve yakın sosyo-ekonomik düzeyinin yükseltilmesine önem verilmeli; planlar etkinlikle uygulanırken de devlet dışı kaynaklar devreye sokulmalıdır. GAP Bölgesi'nde ekonomik faaliyetlerin ve nüfusun artmasına paralel olarak ürünün nakli, depolanması, sınıflandırılması, ambalajlanması, işlenmesi ve pazarlanmasında yumuşak oduna talebin artacağını belirten Yüksel, paket ve ambalaj sandığı yapımında en uygun hammaddenin kavak odunu olduğunu belirtmiştir. Yüksel ayrıca, öngörülen miktarda yapılacak ağaçlandırmaların rüzgar ve su erozyonunun önlenmesi gibi olumlu yan etkilerine de dikkat çekmiştir.

Erdinç, çevreye verilen önemin DSİ'nin yeni hazırladığı su gelişim projelerinde daha belirgin olarak açığa çıktığını kaydederken, Kuleli GAP'ın

"Çevre Etki Değerlendirme"sine (ÇED) dahil projelerden olmasına rağmen projelerin uygulanmasına ÇED yapılmadan geçildiğini vurgulamıştır. Yurteri'ye göre ÇED uygulamalarında varolan sorunlardan biri ÇED raporlarının hazırlanması ve incelenmesinde kalite standartlarının henüz yerleşmemiş olması, diğeri de veri ve belge temininde yaşanan güçlüklerdir.

ÇED'in amacının, yatırım projelerinin engellenmesi değil, çevreye uyumlu hale getirilmesi olduğunu hatırlatan fakat ÇED'in tek başına sürdürülebilirlik için yetersiz kalacağını belirten Yurteri, "Çevre Muhasebe Sistemi"nin kurulması ve devletin çevreye ilgili olarak vermiş olduğu taahhütleri itina ile yerine getirmesi gerektiğini altını çizmiştir. Yurteri böylece, devlet kurumları arasındaki çelişkili çevre yaklaşımlarına son verileceği ve daha güvenilir bir devlet imajı yaratılacağı kanısındadır. GAP Bölgesi'nde çevrenin sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için Yurteri ayrıca, bölgesel bir "Çevre Yönetim Birimi"nin kurulması gerektiğini kaydetmiş ve böyle bir uygulamanın Türkiye açısından olumlu bir örnek oluşturacağını vurgulamıştır.

Kapanış konuşmasında başkan Kuleli çevre kurmasının en akılcı ve ekonomik yolunun tüketimde tasarruf olduğunu, bu yönde kamuoyu oluşturmanın da doğal kaynakların "serbest mal" olmadığı konusunda tüketicilerin bilinçlendirilmesine dayandığını bir kez daha dinleyicilerin dikkatine sunmuştur.

Daha önceki oturumlara paralel olarak bu oturumda da farklı amaçların dengelenebilmesi ve böylece kalkınmanın, yaşamın sürdürülmesiyle çelişmemesi için bütüncül, katılımcı ve eşitlikçi bir yaklaşım benimsermiş; uygulamaların yetersizliğine işaret edilerek, bu problemin aşılmasında yeni kaynakların yaratılması kadar varolan kaynakların korunması ve verimli kullanılması, kurumsal düzenlemelere gidilip, kurumlararası eşgüdümün sağlanması, toplumca kabul gören strateji ve yöntemlerin uygulanması, ilkelerin sağlanma verilerine dayanarak geliştirilmesi fakat, ilkelerden taviz verilmemesi ve tutarlı olunması önerilmiştir. Bu stratejilerin yanı sıra, Havza Yönetim Birimlerinin, Çevre Yönetim Biriminin ve Çevre Muhasebe Sisteminin kurulması, ÇED sonuçlarının etkin biçimde uygulamalara yansıtılması, toprak etüd ve haritalarının yapılması, kavak üretiminin yaygınlaştırılarak çok yönlü kullanımı gibi önerilere de oturumda yer verilmiştir.

TÜRKİYE'DE VE GAP'TA TARIMIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Başkan Ali Balaban GAP'ın olağanüstü doğal üretim potansiyeline sahip olduğunu, bu potansiyelin harekete geçirilmesinde araştırma-geliştirme faaliyetlerinin büyük katkıda bulunacağına, eğitimi düşük olan Bölge köylüsünün modern sulu tarım çiftçisi haline getirilmesinde, dolayısıyla GAP sulamalarının başarısında eğitim ve yayım faaliyetlerinin önemine dikkat çekmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma kavramının kullanımına yol açan tarihsel olaylar hakkında bilgi veren Aytekin Berkman'ın yanı sıra Süleyman Kodal ve arkadaşları, "Yeni Yaklaşımlar" ve "Sosyal Dinamikler" oturumlarında değinilen bir konunun üzerinde tarım sektörü açısından durmuşlardır. Çağdaş tarım sistemleri geçen yirmi ile otuz yıl içerisinde göz kamaştırıcı üretim artışları ve iş verimliliği sağlamalarına karşın, özellikle son yıllarda ekolojik ve ekonomik etkileri nedeniyle sorgulanır hale gelmişlerdir. Berkman gibi, sundukları ortak bildiriye Kodal, Aküzüm ve Kabakçı da, sürdürülebilir tarımsal kalkınma hareketinin bu sorgulamanın bir sonucu olarak, girdi yoğun kalkınma hedeflerine ulaşmaya çalışırken çevreyi de korumayı hedefleyen bir tarımsal kalkınma stratejisi formüle ettiğini anlatmışlardır.

Henüz tek bir sürdürülebilirlik tanımı oluşturamadığını belirten Kodal ve arkadaşlarının tanımlarında kullandıkları ilkeler Berkman ve Durutan'ın ilkeleriyle uyum içindedir. Konuşmacılar, sürdürülebilir tarımı uzun vadeli hedefler, ileriye dönük ihtiyaç tespitleri, kaynakların entegre şekilde yönetimi, hakça dağılımı ve katılımcı kullanımı esaslarına göre tanımlamaktadırlar. Nedret Durutan, daha önceki oturumlarında da değinildiği gibi, böylece sürdürülebilirlik kavramının, kuşak-ıçer ve kuşaklar-arası eşitlik ilkesini getirdiğini ve "çevre koruma" ile "ekonomik gelişme" arasındaki ikilemi çözdüğünü belirtmiştir.

Bu ortak noktalara rağmen konuşmacıların tanımlarında bir bakış açısı ve eylem biçimi olarak sürdürülebilir kalkınmanın farklı boyutları öne çıkmıştır. Kodal ve arkadaşları sürdürülebilirliği, nihai olarak, konuyla ilgili gerekli tedbirleri alabilme ve uygulayabilme becerisi olarak yorumlamışlardır. Durutan ise, Çevre Oturumu'nda Yürteri ve Karaca'nın önerdikleri gibi, değişmesi gereken toplumsal değerler üzerinde durmuş, sürdürülebilir bir toplum olmanın temelinde "birbirine" ve "doğaya saygı" ile "bir diğeri"ni gözetme'nin yattığını savunmuştur. Kalkınma yerine gelişme terimini tercih eden Berkman ise böylece, "sürdürülemez bir gelişme'nin eşliğine gelindiğinin anlaşılabilirliğini ifade etmiş ve bu noktaya gelinmesinde Batı dünyasının üzerine düşen sorumluluğun altını çizmiştir. Berkman tanımında, "Yeni Yaklaşımlar" Oturumu'ndan Akder'in değerlendirmesine benzer şekilde, maddi büyümeye ek olarak insanlığın ekonomik, sosyal, kültürel ve politik seçeneklerini artırma ve bu seçeneklerini özgürce kullanma olanaklarına ağırlık vermiştir.

Önceki oturumlarla aynı doğrultuda, Durutan gibi Berkman da sürdürülebilir tarımda bir çok ve değişik amacın (çevre koruması, üretim artışı, üretimin kârlılığı, toplumun refahı) dengelenmesi gerektirdiğini vurgulamış; bu amaçlardan yalnız birinin maksimize edildiği noktada diğer amaçlardaki başarının riske gireceğine ve optimizasyonun mümkün olamayacağına işaret etmiştir. Berkman'ın sürdürülebilir tarım anlayışında, doğal kaynak tabanının (toprak ve su kaynakları) korunması kadar, üretim sisteminin değişen toplumsal istekleri karşılayabilecek esnekliğe sahip olabilmesi de önemli bir yer tutmaktadır.

Kodal ve arkadaşları bildirimlerinde, tarımsal su kaynaklarının rasyonel (verimli ve çevreye duyarlı) kullanımı ve sulu koşullarda üretim yapılan tarımsal sistemlerin sürdürülebilirliği ile bunu belirleyen etkenler üzerinde durmuşlardır. Bu etkenler arasında fiziksel, çevresel/biyolojik,

sosyo-ekonomik, mali ve politik faktörler açıklanmıştır. Sulamada sürdürülebilirliğin sağlanmasında konuşmacılar, su kalitesi, suyun kullanım etkinliği ve küçük ölçekli sulama projelerinin gerekliliği konularına değinmişlerdir. Sürdürülebilirliği sağlayacak destek faaliyetleri arasında, bilgi veri tabanının geliştirilmesi, araştırma ve teknoloji transferi, çevreyi koruyucu önlemlerin alınması, işgücü eğitimi ve personeli teşvik edici fırsatların yaratılması üzerinde durulmuştur. Bildiri, Türkiye'de, Rio Konferansı'nın ardından yapılan bir dizi faaliyetten de dinleyicileri haberdar etmiştir. Uygun ve güvenilir su kontrolü ve yönetimi olmaksızın sürdürülebilir tarımsal kalkınmanın sağlanmasının mümkün olmadığını kaydeden konuşmacılar, günümüzde durumun ideallere çok uzak olduğunu ve artan nüfus baskısı ile daha fazla ve daha kaliteli suya olan talebin de arttığını belirtmişlerdir.

Türkiye'nin tarımsal üretim sürecinde sürdürülebilirliğe ilişkin problemlere yol açan nedenleri Durutan şöyle sıralamıştır: çok sınırlı kaynaklara sahip olanlar seçenек kokuğu içinde, kaynakca zenginler ise kâr amacı ile mevcut kaynakları sonuna kadar kullanma eğilimindedir; tarımsal teşvik politikaları sürdürülebilirlikle çalışmaktadır; arazi mülkiyetine ilişkin sorunlar sürdürülebilirliğin gözardı edilmesini özendirilmektedir; çiftçiye yeni seçenekler sunmada tarımsal araştırma yetersiz kalmaktadır.

Bu problemler karşısında bözulan doğa-tek-noloji dengesinin yeniden kurulması için Durutan hem maharet, hem de konuyla ilgili taraflar ve disiplinler arası işbirliği gerektiğini belirtip, gönüllü kuruluşlardan çiftçi örgütlerine, girdi firmalarından kredi kurumlarına kadar her örgütün bilinçli çabasını, yayım ve eğitimi önermiştir. Bu tür yaygın bir toplum örgütlenmesinin hayati önemini açıklarken Durutan, değişimin sürdürülebilir tarımsal kalkınma yönünde olabildiğini nihayetinde, çiftçilerin bu konuya ilişkin bilgilere zamanında ulaşmalarına ve bilgiyi özümleyebilmelerine bağlamıştır. Bir yayım sisteminde çiftçileri yalnız "mesaj alan taraf" olarak değerlendiren bir yaklaşımı uygun bulmayan Durutan çiftçilerin, sorunlarını ve bul-

dukları çözüm yollarını dile getirerek ve program geliştirmeye katılarak, yayım ve bilgi sistemini etkileyebilmeleri gerektiğini belirtmiştir. Durutan'ın çiftçiye yaklaşımının, "Sosyal Dinamikler" Oturumu'ndan Saltık'ın kalkınmada insan yaklaşımına paralel olduğu gözlenmiştir. Yine önceki oturumlarda yapılan belirlemelerle aynı doğrultuda, katılımın emek, sabır ve kararlılık gerektirdiğini vurgulayan Durutan, bu süreçte devletin rolünün önerilen türde bir oluşumu zorlamaktan çok, uygun ortamı sağlamakla sınırlı kalmasını önermiştir. Bunlara ek olarak konuşmacı, GAP Bölgesi'nde sosyo-ekonomik bakımdan farklılaşmış dört çiftçi katmanının değişik özelliklere sahip olduğunu, dolayısıyla bu grupların kaynak kullanım biçimleri, bilgi istekleri, bilgiye ulaşma olanakları ve ihtiyaç gösterdikleri yayım sistemleri bakımından da farklılaştıklarını hatırlatıp, bu konularda rehberlik edecek ayrıntılı bilgi sunmuştur.

Kodal, Aküzüm ve Kabakçı da, sulu tarımda çiftçi katılımının önemini tartışmışlardır. Bildiride sayıları gittikçe artan sulama birliklerinin çiftçi katılımı için olumlu bir potansiyel alan olduğu fakat bugüne kadar kurulan birliklerden bir kısmının yeterince başarıya ulaşamadığı dile getirilmiştir. Olumsuzluklara yol açan nedenler arasında konuşmacılar, birliklerin tepeden inme bir yaklaşımla kurulmasını, kurumsal yapı ve hukuktaki boşlukları, su ücretinin belirlenme ölçütlerini ve mülkiyetin DSİ'de kalması dolayısıyla çiftçilerin sisteme sahip olma ve onu koruma duygusu geliştirememesini sıralamışlardır. Konuşmacılar bu arada, tesisler yapılmadan kurulan ve tesisin tamamlanmasından sonra tümüyle çiftçiye devredilen başarılı organizasyonlar hakkında da bilgi vermişlerdir. Kodal ve arkadaşları, GAP alanında planlanan benzeri organizasyonlar için GAP İdaresi tarafından yürütülen çalışmaları ve geliştirilen modeli anlatmışlardır. Bu modelin uygulanması halinde yöre koşullarına uygun bir işletme, bakım ve yönetim sistemi kurularak, sorumluluk ve mali yük devletten çiftçiye aktarılacak, bu süreçte çiftçiye yeni teknoloji kullanımı ve idaresi konularında rehber olunacak, aynı zamanda sistemin fiziksel, sosyal ve mali yönden sürekliliğini sağlayacak bir kurumsal yapı oluşturulacaktır. Öyle görü-

nüyor ki bu model, Çok Amaçlı Toplum Merkezlerinden sonra, katılım üzerine yapılan bütün önerileri içinde toplayan ikinci somut öneridir.

Altı çizilen problemler ve çözüm yolları konusunda genel bir görüş birliğinin hakim olduğu oturumda Berkman konuşmasını, bu çözüm yollarının en önemlilerinden birine, tarımsal araştırma ve geliştirme faaliyetlerine odaklamıştır. Berkman, tarıma açılacak alanların sınırının aşıldığı günümüzde, üretimden alınan verimin kaynak artırmaya değil, tarımın yapıldığı yörenin özelliklerinin de gözetildiği tarımsal araştırmalar sonucunda geliştirilen yeni teknolojilere dayandırılması önermiştir. Berkman, bu tür araştırmaların bir sonucu olarak aşırı nüfus artışına rağmen dünyanın genel bir açlık tehlikesiyle karşılaşmaktan korunduğunu ayrıca, gıda ile tarıma dayalı sanayi ürün fiyatlarının reel olarak artmamasının da tüketiciler için olumlu bir gelişme olduğunu belirtmiştir. Bunlara ek olarak Berkman, GAP gibi sosyo-ekonomik kalkınma amaçlı planlamalarda refahın yaygınlaştırılması yani gelir dağılımının adilleştirilmesi için kaynaklardan beklenen yararların sağlanabilmesini, bunun için de tarımsal araştırmaları bir ön koşul olarak ortaya koymuştur. Bunlara ek olarak Berkman bildirisinde, GAP kapsamına giren bölgede yürütülmekte olan tarımsal araştırma çalışmalarının kapsamlı bir dökümünü de sunmuştur.

GAP'ta yapılanların (fiziki altyapının hazırlanması), yapılması gerekenlerin yalnız birinci aşamasını oluşturduğunu belirten Berkman, tarla içi geliştirme hizmetlerinden, yeni tarım tekniklerinin yayımına ve tarımsal girdilerin talebi karşılayacak hızda sağlanmasına kadar verilmesi gereken pek çok hizmet bulunduğunu vurgulamıştır. Berkman bu hizmetlerin bir "GAP Tarımsal Araştırma Merkezi" eli ile ve bu Merkez'e bağlı alt istasyonlarda çiftçi koşullarında yürütülen araştırmalarla desteklenmesini önermiştir. Böyle bir Merkez için Berkman, tam donanımlı ve araştırmacı niteliğini kanıtlamış kadrolara ihtiyaç duyulacağını ve Merkez'in uluslararası bağlantı ve desteklerinin sağlanması gerektiğini sözlerine eklemiştir.

Sürdürülebilirlik kavramı çerçevesinde yapılacak araştırmaların temel nitelikleri olarak Berkman, mevcut faaliyetlerin ve araştırma seçenekleri ile sonuçlarının doğal kaynak tabanı ve öncelikler dikkate alınarak incelenmesini, çok boyutlu ve bütüncül araştırma yaklaşımının benimsenmesini ve önerilen veya uygulanan üretim sistemlerinin ekonomik geçerliliğinin test edilmesini önermiştir. Çok amaçlı bir sistemde Berkman da Durutan'ın yayım konusundaki önerilerine benzer şekilde, araştırma gruplarında farklı disiplinlerin temsil edilmesi ve araştırmaya çiftçinin de katılmasını önermiştir.

Bu son nokta ile Berkman, daha önce başka bağlamlarda ifade edildiği gibi, sürdürülebilir tarımda üreticiyi, teknolojiyi yalnız kullanan değil, üreten ve etkisini değerlendirebilen kişi olarak yorumlamaktadır. Bu anlamda Berkman sürdürülebilir tarımın yalnız ulaşılması gereken bir hedef değil, aynı zamanda sürekli gelişen bir süreç olduğunu da söylemektedir. Dolayısıyla, seminerin tarım oturumundan, yapılan pek çok somut önerinin yanı sıra, tarımsal araştırma, yayım ve uygulama düzeylerine yönelik kapsamlı bir katılım modeli çıkmış olmaktadır. Bu model, daha önceki oturumlarda belirlenen problemler kadar benimsenmesi önerilen ilkelerle de uyum içindedir.

Daha önceki oturumlar gibi bu oturumda da sürdürülebilirlik uzun vadeli hedefler, ileriye dönük ihtiyaç tespitleri, kaynakların entegre şekilde yönetimi, katılımcı kullanımı ve hakça dağılımı esaslarına göre tanımlanmıştır. Sorunlar yine finansal kaynak yaratma, tüm kaynakların korunması ve etkin kullanımı, kurumlararası koordinasyon ve bilgi veri tabanı konularında belirlenmiştir. Küçük ölçekli sulama projeleri geliştirilmesi ve bir GAP Tarımsal Araştırma Merkezi kurulması öneriler arasında yer almıştır.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN EKONOMİK BOYUTLARI

Oturum başkanı Ali İhsan Bağış, sürdürülebilir kalkınma ile ilgili tartışmaların ve buna yol açan sorunların kavranmış olmasının GAP'ın geleceği açısından önemini belirterek oturumu açmıştır. Konuşmacılar GAP çerçevesinde sürdürülebilir kalkınmanın salt ekonomik olmayan boyutlarına değinerek konuyu irdelemişlerdir.

Hüsni Erkan, sürdürülebilir kalkınma kavramının gelişmiş ülkelerde çevre kirlenmesi problemiyle gündeme geldiğini, sonradan kavrama sosyal bir içerik kazandırılmasına rağmen çevre boyutunun hâlâ baskın olduğunu belirtmiştir. Tarım Oturumu'ndan Berkman gibi Erkan da sürdürülebilir kalkınma yerine, sürdürülebilir gelişme kavramını tercih etmektedir. Erkan böylece, literatürdeki problemlerin çözümlenerek, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin büyümelerinin ve nicel ve nitel yapısal değişimlerinin içerildiğini savunmuştur. Erkan, sosyal ve politik boyutlarıyla ekonominin yapısal analizinden yola çıkılarak, doğal, maddi, personel ve kurumsal altyapılarda oluşan birikim ve bunların etkileşiminin gelişmeyi belirlediğini ifade etmiştir. Erkan, alt ve üst yapının birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinin bozulduğu yerde sürdürülebilirliğin tehlikeye gireceğine ve sayılan bütün altyapılar bakımından GAP Bölgesi'nde eksik olduğuna dikkat çekmiştir. Gelişme sürecinin temel unsurları olarak konuşmacı, büyüme, sanayileşme, kentleşme ve yenilenmeyi saymıştır. Böylece gelişmenin göstergeleri de Erkan'a göre, tatmin edici bir gelir düzeyi, yeterli bir altyapı, cazibe merkezi haline gelen kentler, sanayi ve bilgi toplumuna uygun iç dinamiklerin oluşması ve bu tür bir toplumun ihtiyacı olan uzmanlaşmış personelin varlığıdır. Böyle bir yeniden yapılanma içinde, ekonomik gelişme büyük ölçüde mekansal yapılanma ile birlikte gerçekleştiğinden, kent kültürünün ve kentsel altyapının oluşması da önemlidir. Ayrıca yalnız ekonomik düzeyde değil, sosyal, politik ve kültürel düzeyde de bütünleşme gerek-

mektedir. Erkan, GAP'ın böyle bir bakış açısıyla yeniden gözden geçirilmesini önermiştir.

Tuncer Bulutay ile Erkan'ın yaklaşımlarında birbiriyle örtüşen yanlar olduğu gözlenmiştir. Bulutay, sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde bir insan topluluğunun çevre koşulları üzerinde yarattığı etkilerin irdelenmesi gerektiğine işaret edip, nüfus, refah düzeyi ve seçilen teknolojinin etkileyici faktörler olduğunu belirtmiştir. Bulutay'a göre sürdürülebilir kalkınmanın hedefleri: nüfus artışıyla özellikle gelişmekte olan ülkelerde azaltmak; refah düzeyini özellikle gelişmiş ülkelerde düşürmek ya da artırmamak; teknolojiyi çevreye en az zarar verecek şekilde iyileştirmek ve etkin biçimde kullanmaktır. Konuşmacıya göre sürdürülebilir kalkınmanın dört ilkesi: nüfusun temel gereksinimlerini karşılayacak büyüme, dar iktisatçı yaklaşımın terkedilmesi, adaletli gelir dağılımının sağlanması ve nüfus artışının düşürülmesidir.

Bulutay konuşmasında, Türk tarımının sürdürülebilir kalkınma açısından sahip olduğu sorunları şöyle sıralamıştır: doğal sermaye stokunun bazı bölgelerdeki yetersizliği; fiziki sermaye stokunun genel olarak yetersizliği ve etkin olmayan kullanımı; daha önceki oturularda altı çizildiği üzere insan sermayesinin, özellikle kadınların eğitiminin, yetersizliğidir. Bulutay, kırsal kesim insanının ağırlıklı olarak kendisi veya ailesi hesabına çalıştığını ve kadınların ezici çoğunluğunun ücretsiz aile işçisi durumunda olduğunu belirtmiştir. Konuşmacı, kırsal yörelerin işgücüne katılma ve işsizlik oranları bakımından olumlu, eğitim açısından olumsuz bir tablo sergilediğini ifade etmiştir. Kadınların erkeklerden hemen her yönden daha olumsuz koşullarda yaşadıklarına işaret eden Bulutay, bağımsız istihdam ve gelir kazanma durumuna ulaşamadıkları için kadınların, kendi yazgılarına egemen olamadıklarını da belirtmiştir.

Bulutay sürdürülebilir bir kalkınma için atılacak adımlar arasında şunları saymıştır: toprak

dağılımında eşitlik için önlemler olarak, enerjide etkinliği ve sermaye birikimini artırarak ve teknolojiyi geliştirerek gelir ve verimlilik düzeyinin yükseltilmesi; üretim ve deneyim yoluyla insan sermayesine yatırım yapılması; kentlerin çekim güçlerinin artırılarak, göçün planlı ve bilinçli biçimde gerçekleştirilmesi. Bulutay, bu çerçevede, göç dalgasının bir sonucu olan kentlerin gelişmemiş çevresini oluşturan gecekondu nüfusunun sorunlarına ve bu nüfusun yarattığı informal sektöre de dikkat çekmiştir. Konuşmacı ayrıca, kadınların eğitimi kadar, çalışmalarının ve bağımsız gelir sahibi olmalarının da önemine değinmiştir.

Diğer konuşmacılarla ortak bir bakış açısı ile Necati Özkan da bütün sosyo-ekonomik göstergelerin düşük olduğu GAP Bölgesi'nde büyümeyle ilgili asıl sorunun fiziksel olduğu kadar, sosyal, politik, hatta kültürel boyutta ortaya çıktığını belirtmiştir. Özkan, bölgelerarası farklılıkların giderilmesine yönelik olarak 1987-88'de GAP Master Plan çalışması ile toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesinin temel teşkil edeceği bir sosyo-ekonomik gelişme stratejisi benimsendiğini ve böylece fiziksel, sosyal ve kentsel altyapı projelerinin geliştirildiğini anlatmıştır. Konuşmacı, en azından ülkenin gelişme hızının çok altında olmayan bir hızla ana hedefin tüm göstergelerde Bölge'nin Türkiye ortalamasına yaklaştırılması olduğunu ve Plan'ın 1985-2005 yıllarını kapsadığını belirtmiştir. Bu çerçevede Özkan, bölgesel üretim düzeyinin artırılması; ekonomik yapının tam istihdama giden bir süreç içinde iyileştirilmesi; demografik olarak kır-kent dengesinin oturtulmasının planlandığını aktarmıştır.

Özkan, projelerin kapsadıkları konular bakımından kamu finansmanı ağırlıklı bir yatırım programına ihtiyaç gösterdiklerine değinerek, hedeflerle finansal kaynaklar arasında uzun vadeli bir dengeyi tutturulmasının, kamu kaynaklarının etkin ve verimli kullanımı için de ekonomik ve sosyal sektör yatırımlarının geri ödemesi gerçekleştirilecek şekilde yapılmasının önemini dile getirmiştir. Özkan bu noktada, bölgelerarası kamu harcaması tahsislerinde devletin politik bir seçim yapması gerektiğini vurgu-

lamıştır. Konuşmacı, uygulaması süren ve bitmiş olan projelerin performanslarının öngörülen düzeyi yakalayıp yakalamadığının izlenmesinin de önemini dile getirmiş son olarak, çevre boyutunun çalışmalara eklenmesi için GAP Master Plan'ının revize edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Özkan'ı destekler şekilde Namık Kemal Kılıç da, GAP'ın öngörülen hedeflere ulaşması için kamu kaynaklarının yeterli miktar ve hızda tahsisinin gerektiğine işaret edip, GAP için mali kaynak sağlanması konusunu ülke ekonomisinin genel dengeleri içinde değerlendirmiştir. 1980'lerden bu yana ekonominin serbestleştirilmesinde, sermaye piyasalarının geliştirilmesinde ve altyapı yatırımlarında büyük gelişmeler kaydedildiğine işaret eden Kılıç, kamu açıklarının özellikle 1991 yılından başlayarak hızla büyüdüğünü belirtmiştir. Ortaya çıkan kamu açıklarının kaynakları ve bunların finansmanı hakkında bilgi veren konuşmacı, kamu açıklarını makul düzeye çekecek ve süreklilik arzedecek yapısal reformları, Türkiye'nin istikrarlı kalkınma sürecine girmesi bakımından zorunlu görmektedir. Kılıç, bulunacak çözümlerin üç-dört yıllık bir eylem planı çerçevesinde uygulanabileceğini ifade etmiştir.

Alınan tasarruf tedbirleri nedeniyle GAP'ın ihtiyacı olan kaynak tahsisinde ortaya çıkan darboğazların, yaklaşan seçim sonrası alınmak zorunda kalınacak yeni istikrar tedbirlerinden dolayı süreceğini öngören Kılıç, sağlık, eğitim ve kadın sorunlarına yönelik eylem planlarının da çoğunlukla imkansızlıklar nedeniyle uygulanmadığını sözlerine eklemiştir. Bu gelişmeler ışığında Kılıç, GAP'ın kendini bu koşullara göre ayarlaması gerektiği yorumunu yapmıştır.

Kamu yatırımlarının uygulama ve finansman sorunları üzerinde de duran Kılıç, GAP'ın zamanında tamamlanabilmesi için gerekli olan finansmanın ancak küçük bir bölümünün bütçe kaynaklarından karşılanabileceğine, dış kredi imkanlarının da bir dizi nedenle sınırlı kalacağına işaret ederek, üç boyutlu bir öneride bulunmuştur. Kendi başına bütünlük arzeden, aynı zamanda yatırım-gelir ilişkisi kurulabilen projeler seçilip, bunların uygulanması için kamu kay-

nakları yanında özel teşebbüse de başvurulmalıdır.

Kılıç özel fonların, projelerin finansmanında bugüne kadar kullanılmamasının nedenleri üzerinde durarak, özel teşebbüsün uluslararası kredi ve fon kaynaklarını daha iyi mobilize edebileceğini ve rasyonel kullanımı koşuluyla BOT veya BOO modellerine göre ortaboy altyapı projelerinin finanse edilebileceğini belirtmiştir. Konuşmacı, Türkiye'nin öncelikli bir projesi olarak GAP'ın da bu olanaktan yararlanabileceği düşüncesindedir. Bölgedeki projelerin, kademeli fakat uyumlu ve tutarlı şekilde, kendi içinde bütünlük arzeden ve kısmen de olsa kaynak yaratan proje birimlerine bölünüp, kamu ve özel fonlardan yararlanmaları sağlanmalıdır. Örneğin konuşmacıya göre, Kodal ve arkadaşlarının da önerdikleri gibi, sulama sistemi küçük projelere bölünüp, özel teşebbüse açılarak, çiftçilerin katılımı ile özerkliğe kavuşturulabilir.

Kılıç, kurumsal yapıya ilişkin bir uyarıda da bulunmuştur. GAP İdaresi tarafından koordine edilen projelerin farklı kamu kuruluşları tarafından yürütülmesi, proje paketi oluşturulmasına mani oluyorsa Kılıç, GAP İdaresi'nin statüsü ve yapısının bu görevi etkin şekilde yürütecek biçimde yeniden düzenlenmesini önermiştir. Bu çerçevede GAP İdaresi görev alanı içinde kalan kamu kurum ve kuruluşlarını devir almalı ve merkezini Şanlıurfa'ya taşımalıdır. İdare'nin hizmet giderleri bütçeden karşılanırken, öncelik verdiği projeler iç ve dış kaynaklardan finanse edilebilmelidir.

Öncekiler gibi Ekonomi Oturumu'nda da bütüncül bir kalkınma yaklaşımı savunulmuştur. Nüfus artışı, göç hareketi, kentlerin çekim merkezi haline gelmesi, kadın ve erkeklerin nitelikli işgücü oluşturması için eğitimi, teknolojinin verimli kullanımı, adaletli gelir dağılımı gibi konulara değinilen oturumda, GAP'ın yalnız kamu kaynaklarından finanse edilmesinin yarattığı darboğaza dikkat çekilmiştir. Oturumda Proje'nin bütünlüğü bozulmadan, uygulanabilir küçük birimlere bölünerek yaratılacak alt-projelerin, yap-işlet-devret modeli uyarınca ulusal ve uluslararası özel ve kamu finansmanı ile desteklenebileceği ifade edilmiştir. Oturumda ayrıca,

GAP'ın bütüncül yaklaşımla yeniden gözden geçirilmesi ve çevre boyutunun Proje'ye eklenmesi önerilmiştir.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İÇİN MEKANSAL DÜZENLEME

Önceki oturumlarda olduğu gibi bu oturumda da kalkınmanın sürdürülebilirliği, gelişme fırsat ve imkanlarının bugünkü ve gelecek nesiller arasında hakça paylaşılmasına bağlanmıştır. Özbilen kalkınmayı, insan yaşamının kalitesinin yükseltilmesi ve bu yolda düzenlemeler yapılması, Mutlu ve Beyaz ise, fırsatlardan yararlanılabilecek bir ortam (çevre) yaratılması olarak yorumlamışlardır. Özbilen, sosyal, ekonomik, mekansal ve kültürel boyutların süreç içinde kavrama eklendiğini ve böylece sürdürülebilirlik anlayışının derinlik kazandığını kaydetmiştir. Konuşmacı, insan ile doğa arasında kurulması gereken dengeye ağırlık vererek, ekosistemde sağlanması gereken devamlılığın öncelikle hedef alınması gerektiğine işaret etmiştir. Özbilen, ekonomik, sosyal ve fiziksel boyutların planlama sürecinde mekansal yaklaşımla birleştirilebileceğini; dolayısıyla, insan ihtiyaçlarının optimum düzeyde karşılanması olarak tanımlandığında sürdürülebilir kalkınmanın fiziksel planlama ile çıktığını belirtmiştir. Konuşmacı, sürdürülebilir kalkınma kavramının her alanda tanımlayacağı veri setine göre planlama sürecinin yeniden yapılmasının mümkün olabileceğini de vurgulamıştır. Benzeri şekilde, sürdürülebilir kalkınma bağlamında mekansal planlamanın statik değil, dinamik bir belirleme ve uygulama süreci olduğunu vurgulayan Mutlu ve Beyaz için de amaç, kişilerin refahlarının artırılmasıdır. Çetinkaya ve Görer de sürdürülebilir kalkınmanın önceden belirlenmiş nihai bir durum değil, dengeli ve uyumlu gelişen evrimsel bir süreç olduğunu belirtmişlerdir.

Hem Özbilen hem de Çetinkaya ve Görer sürdürülebilir kalkınmanın dayandığı başlıca ilkelere yoksulluğun, eşitsizliğin, dengesiz kaynak dağılımının ve kirliliğin önlenmesi ile doğal ve kültürel kaynakların korunmasının uzunca bir süredir planlamanın gündemini oluşturduğunu kaydetmişlerdir. Konuya eleştirel biçimde yaklaşan Çetinkaya ve Görer, kavramsal düzeyde geliştirilen önerilerin uygulamalara yansıtılmasının önemine değinmiş, sürdürülebilir kalkınmanın uygulanabilirliğinin, başka konuşmacılar tarafın-

dan da dile getirildiği gibi, bir yandan düşünce ve değerlerdeki değişime, bir yandan da yasal ve kurumsal düzenlemelere bağlı olduğuna işaret etmişlerdir. Konuşmacılar ayrıca, küresel ve ulusal düzeyde oluşan güç dengelerinin de sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin uygulanabilirliğini etkilediklerine dikkat çekmişlerdir.

Toplum kalkınmasının temelinde bireylerin evrensel yaşam haklarının bulunduğunu belirten Mutlu ve Beyaz, kalkınmanın ve sürdürülebilirliğin, yaşam hakkının vazgeçilmez iki bileşeni olduğunu savunmuşlardır. Mutlu ve Beyaz, seminerin başından beri zaman zaman gündeme gelen "değerler" boyutunun altını çizmiş, kuşak-ıçi ve kuşaklar-arası fırsat eşitliğinin gözetilmesini sürdürülebilir kalkınmanın ahlaki temeli olarak ortaya koymuşlardır. Yine önceki oturumlarda belirtildiği gibi Mutlu ve Beyaz ile Çetinkaya ve Görer, nesillerin borçlanmasına yol açacak tüketim alışkanlığından vazgeçilmesini sürdürülebilir kalkınmanın ilkeleri arasında saymışlardır. Yetişen kuşakların sağlığı ve eğitimi için yeterli yatırımların yapılmasını da çeşitli konuşmacılar gibi Mutlu ve Beyaz da sürdürülebilirlik ilkelerine eklemişlerdir.

Mutlu ve Beyaz'a göre planlama açısından temel sorun, yerleşmelerin mekanda dağıtımının tarım, sanayi, yönetim ve yönetim dışı hizmetlerle ilgili işlevlerin gereklerine göre planlanması ve oluşturulmasıdır. Bu tür bir çalışmanın ön koşulları hakkında bilgi veren konuşmacılar, bu dört alanda yürütülen faaliyetlerin birbirini tamamlayan ya da iten nedenleri olabileceğini kaydetmişlerdir. Böylece, diğer oturumlarda da değinilen farklı amaçların dengelenmesi ihtiyacı mekansal düzenleme alanında, farklı fonksiyonların minimum maliyetle, maksimum tamamlayıcılık ve etkinliğinin sağlanması olarak ortaya çıkmıştır.

Son yıllarda çevresel sorunların küresel, bölgesel, yerel ve ekolojik etkileşimlerini odak noktası olarak alan yaklaşımların gözde olduğunu anlatan Özbilen, buna uygun olarak fiziksel planlamanın da kaynak kullanımı-büyüme, bölgesel

gelişme-ekosistem yönetimi ve küresel etkileşimler üzerinde yoğunlaşmasının gerekli olduğuna dikkat çekmiştir. GAP çerçevesinde fiziksel planlama çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi veren Özbilen, Mutlu ve Beyaz, şu anda Bölge'de yürütülmekte olan bölge ve kent planlama çalışmalarının sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ile bir dereceye kadar uyum içinde olduğunu belirtmişlerdir. Plan'ın, hem uzun vadeli ve bütüncül yaklaşımı bakımından, hem de kalkınmanın, "gelişme aksı"ndan başlayarak alt bölgelere yayılması yoluyla kaynakların dengeli dağıtımını sağlaması bakımından olumlu olduğunu belirten Özbilen, planların doğanın taşıma kapasitesine göre ele alınması bakımından ise sürdürülebilir kalkınma ilkelerini yeterince sağladığı fikrinde değildir. Bunun nedeni de Özbilen'e göre, çevrenin dar kapsamıyla -yapı ve doğal çevre olarak- ele alınmasıdır.

Ekosistemin yapısı ve gücünün bilinmesinin arazi kullanım kararlarının doğru alınmasına yardımcı olacağını kaydeden Özbilen, arazi kullanımındaki çeşitli talepleri dengelemeyi sağlayacak yeni mekanizma ve kriterlerin geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Taşıma kapasitesinin, kent makroformunun biçimlendirilmesinde, kent altyapı hizmetlerinin kapasitelerinin belirlenmesi ve enerjinin verimli kullanımında önemini vurgulayan Özbilen'in önerisi, taşıma kapasitesinin çevresel-fiziksel-biyolojik açıdan irdelenmesi ve sonuçların planlara yansıtılmasıdır. Konuşmacıya göre arazi kullanım planlamasında, kaynakların ve çevrenin korunması, enerji kullanımı ile kirlilik yaratan nedenleri minimumda tutacak teşviklerin sağlanması, kapasite eşiklerinin aşılmaması, arazi kullanımı ve kentsel altyapı projeleri arasında ilişki kurulması ve kent finans sisteminin kurulması ile sürdürülebilir kalkınma sağlanabilir. Aksi halde Özbilen'e göre, bugün olduğu gibi haksız rantlar ve yasadışı rantiyeler sistemdeki boşlukları doldurur. Konuşmacı, GAP'ın bu çerçevede yeniden değerlendirilmesini ve GAP için yeni uygulama araçlarının geliştirilmesini önermiştir.

Özbilen'in ilkiyle bağlantılı ikinci eleştirisi, Mutlu ve Beyaz'ın da değindikleri, Çetinkaya ve Görür'ün ise üzerinde ayrıntılarıyla durdukları uygulamalara ilişkindir. Özbilen'e göre, planla-

rın sürdürülebilir olması plan sürecinin tam işlenmesiyle mümkündür. Plan bütünlüğü açısından Özbilen GAP fiziksel planlama çalışmasının uygulama ayağının çok zayıf kaldığını, zaman zaman da temel ilkelerin bizzat kamu kuruluşları tarafından ihlal edildiğini veya ihlal edilmesine göz yumulduğunu belirtmiştir. Mutlu ve Beyaz da planlama konusunda gösterilen hassasiyetin uygulamada da gösterilmesi gerektiğini vurgulamış, bu konuda yerel yönetimlere büyük görev düştüğünü hatırlatmışlardır. Bütün konuşmacılar, uygulamalardaki başarıyı bir yandan kaynak teminine, bir yandan da bilgili ekiplerin uzun vadeli bakış açısına bağlamışlardır.

Çetinkaya ve Görür sürdürülebilir kalkınma uygulamalarında, planlamanın etkin bir araç olarak kullanılmasına ilişkin bir dizi problem üzerinde durmuşlardır. Bunlardan birincisi, planlamanın yapısı gereği amaç ve hedefleri esnek biçimde tanımlayarak ulusal ve yerel düzeyde baskı gruplarının çıkarları doğrultusunda yorumlara açık kapı bırakmasıdır. Problemlerden ikincisi, merkezîyetçi sistemlerde yerel çözümlerin yeterince ortaya çıkmayıdır. Üçüncüsü, çevresel konulara ilişkin sorumlulukların parçalanmış olmasıdır. Dördüncüsü, planlayıcıların kavramsal düzeyde konuları özümleyip, bunları pratiklerine yansıtmadaki eksiklikleridir. Problemlerden sonuncusu ise, ilk oturumda Ünver'in de değindiği gibi, sorunların nedenleriyle uğraşılıp onlar ortaya çıkmadan gerekli müdahalelerin yapılması yerine, semptomların giderilmesine yönelik stratejilerin tercih edilmesidir. Oysa ki, planlar sayesinde karar vericiler Çetinkaya ve Görür'e göre, kentsel gelişmenin zamanlama, biçim, ölçek ve yerleşim kararlarının olası sonuçları hakkında önceden bilgi edinebilirler. Konuşmacılar, etkin planlamada rol oynayan faktörler arasında, karar vericilerin ideoloji ve önceliklerini, kullanıcıların ilgisi, kararlara katılımı ve problem çözüme kapasitelerini, hazırlanan seçeneklerin kapsamı, esneklik dereceleri ve entegre olma niteliklerini saymışlardır. Böylece Çetinkaya ve Görür, sürdürülebilir kalkınmanın etkin biçimde uygulanmasının teknik boyutundan çok, siyasal, yönetsel ve planlama boyutlarının güçlendirilmesinin önemine işaret etmişlerdir.

Sürdürülebilir kalkınmanın kavramsal düzeyde öngördüğü katılım boyutunun uygulanabilir-

liğini sağlayacak yolların ve örgütlenme biçimlerinin açıkça ortaya konmadığını kaydeden Çetinkaya ve Görer, planlamaya halkın katılımının başarısını etkileyen üç unsur üzerinde durmuşlardır. Bunlar, katılımı örgütleyen kurumun toplumdaki meşruiyeti ve saygınlığı, kararların geniş toplum kesimlerinin çıkarları arasındaki uzlaşmaları yansıtması, mülkiyet düzeninin hesaba katılması ve yeterli kaynak birikimidir. Bugün Türkiye genelinde yürürlükte olan etkisiz planlama ve düşük katılımda planlılar, kent yöneticilerine ve halk kesimlerine kadar herkesin pay sahibi olduğuna değinen Çetinkaya ve Görer, Tarım Oturumu'nda Durutan'ın belirttiği gibi, katılımın planlanması gereken ve gerçekleşmesi zaman alacak bir çaba olduğunu vurgulamışlardır. Katılımın sağlanmasının, son zamanlarda meşruiyeti sorgulanan planlama açısından olumlu olacağını belirten konuşmacılar, bu yönde planlara düşen iki göreve değinmişlerdir. Bunlardan ilki, kentsel çevrenin üretimi sürecinde gündeme gelmeyen çıkarların tanımlanması ve ikincisi, bu çıkarların kentsel uzlaşmalarda temsil edilmelerine yönelik eylem biçimleri geliştirilmesidir.

Çetinkaya ve Görer GAP Bölgesi'ne ilişkin iki temel öneride bulunmuşlardır. Birinci öneri, dengeli gelişmenin bir gereği olarak üretilen değerlerin bölgede çökmesinin sağlanmasıdır. İkinci öneri ise halkın, sonuçlarını doğrudan ve kısa vadede alabileceği küçük çaplı projeler için katılımına öncelikle başvurulması; başarılı örneklerin daha sonra, daha karmaşık ve uzun vadeli projelere yansıtılmasıdır. GAP Bölgesi'nde sürdürülebilir kalkınmanın gereklerine cevap veren mekansal yapının oluşturulmasını Mutlu ve Beyaz ise başlıca iki etmene bağlanmaktadır: ilki finansman, ikincisi de sanayi ve hizmet ekosistemlerinin uzun dönemde desteksiz yaşayamayacakları yerlere dağıtılmaması. GAP'ta hızlı ekonomik büyüme sürecinin sürdürülebilmesi için, etkin bir çevre koruma yönetiminin de gerçekleştirilmesi gerektiğine dikkat çeken Mutlu ve Beyaz, Çevre Oturumu'nda Yurteri'nin önerdiği gibi, bir "Çevre Yönetim Sistemi"nin kurulmasını gerekli görmektelerdir.

Oturum başkanı Ruşen Keleş yapılan konuşmaları değerlendirerek, oturum boyunca değinilmesine fırsat bulunmayan bazı konulara dikkat

çekmiştir. Bu konulardan ilki, bir bölge kalkınma projesinde nüfusun ve iktisadi faaliyetlerin dağıtımını belirleyecek politikalara ve bu politikaları geliştirecek bir merkezi örgüte gerek olduğudur. Keleş, benzeri bir boşluğun dengeli kalkınmaya sahip çıkacak ve konut politikalarıyla uğraşacak merkezi kurumlar açısından da ortaya çıktığını belirtmiştir. İkinci konu ülke topraklarının nasıl kullanılacağına ilişkin bir milli fiziki planın olmasıdır. Üçüncü konu ise, verimli tarım topraklarının kullanımına ilişkin yönetmeliklerin sıklıkla değiştirilmesidir. Bunlara ek olarak Keleş, Özbilen'in sistemdeki boşluklar sonucunda oluşan rantlara ilişkin sözlerine değinerek, "arsa mafyası" teriminin çok kısa sürede resmen tecil edilmesini olumsuz bir gelişme olarak nitelemiş, belediyelerin arsa stoklarını artıramamaları yolundaki politikanın da belediyelerin ileride kaynak kaybına yol açacağını belirtmiştir. Keleş üçüncü oturumda yapılan bir tartışmaya da katılarak, temel ilkenin, hizmette halka yakınlık olduğunu ve bunun, genel çerçevelerin merkezde çizilmesi gereğiyle çelişmeyeceğini ifade etmiştir. Oturum başkanı, yerinden yönetimin verimli şekilde sağlanabilmesi için öncelikle yerel yönetimlerin yeterli yetki ve kaynaklara kavuşturulması gerektiğine dikkat çekmiştir. Keleş, çarpık kentleşmenin Proje'nin olumsuz bir özelliğini yansıtırken, otuz beş yıllık deneyimlerin GAP Bölgesi'ndeki uygulamalara ışık tutacak olumlu bir öge olduğunu da sözlerine eklemiştir.

Mekansal Düzenleme Oturumu'nda da bir kez daha bütüncül, eşitlikçi ve katılımcı bir kalkınma yaklaşımından yana görüş bildirilmiştir. Önceki oturumlarda olduğu gibi kaynak yaratılmasına, kaynakların korunmasına ve verimli kullanımına ilişkin kaygılar dile getirilmiştir. Planların bir an önce ve etkinlikle uygulanmasının en ciddi sorunlardan biri olarak belirttiği oturumda, merkezi ve yerel yönetimlerde finansal, kurumsal ve ilkesel düzenleme, koordinasyon, kavramsal genişleme ve ilkelere bağlılık önerilmiştir. Planların çevresel boyutu gözönüne alınarak elden geçirilmesi, bu çerçevede taşıma kapasitelerinin çevresel, fiziksel ve biyolojik açılardan irdelenecek sonuçlarının uygulamalara yansıtılması ve Çevre Yönetim Sisteminin kurulması önerilmiştir.

GENEL TARTIŞMA

Seminerin ikinci gününde yapılan sunuşların tartışmasına ayrılan oturumda, doğal kaynaklar ve çevrenin sürdürülebilirliği konusunda izleyicilerin ilgisi şu noktalarda yoğunlaşmıştır: drenaj kanallarındaki su regülasyonu ve kanal temizliğinin çevre koruması ve halk sağlığı bakımından önemi; drenaj boşaltım ağzının inşası; sulamada kullanılan suların yeniden kullanımının çevre koruması açısından etkileri; bölgedeki birinci sınıf arazinin sulanacak arazi içindeki oranı; tuzlanma ve çoraklaşma potansiyeli olan toprakların saptanması ve bu sorunlara karşı alınan önlemler.

Sorulara verilen cevaplar özetle şöyle olmuştur: drenaj kanallarında akan suyun projelerde planıldığı hızla akıtılması ve kanalların temizlenmesinde hafif makinaların kullanılması yerinde önerilerdir; DSİ sulama ve drenaj tesislerini birlikte inşa etmektedir, tarla içinden drenajın düzenlenmesiyle ilgili çalışma Toprak Reformu Genel Müdürlüğü'nde tamamlanmış, Köy Hizmetleri'nde incelemeye alınmıştır; bu çalışmaların etkinliği açısından Toprak-Su Genel Müdürlüğü'nün yeniden kurulması yararlıdır; ana drenaj kanalı sorunu çözülmüştür, Suriye'den sonrasına ilişkin sorunun çözülme çalışmaları ise sürmektedir; sulamadan dönen suyun kullanılmasıyla toprak kalitesinin bozulması bugünün sorunu değildir ancak, düşük kaliteli suyun sulamada kullanılması söz konusu olamaz, yapılacak analizler kalitenin düştüğünü gösterdiğinde alınacak tedbirler belirlenmiştir; çoraklaşma potansiyeli olan bölgeler toprak tahlil raporlarıyla tesbit edilmiştir; bölge topraklarının yaklaşık %60-70'i killi topraktır ve birinci sınıf arazinin hemen hemen hepsi sulama alanı içindedir; tuzlanma sorununun sulanan alanlarda tarla denemeleri ile saptanması daha gerçekçi sonuçlar verir; sulamayla toprağın tuzlanması her halükârda engellenemediğine ve bölgede yağışlar yeterli olmadığına göre suyu yıkamak için de sulama gerekebilir.

Tarımda sürdürülebilirlik oturumuna yönelik soru ve yorumlar da şu noktalarda toplanmıştır: çiftçiden bir talep gelmeden çiftçiye eğitim götürülmesinin sonuçları ve bu talebi yaratmanın yolları; tarıma uygulanan subvansiyonların tarımda sürdürülebilirliğe etkisi ve subvansiyonlarla yayımda özel danışmanlık veren kuruluşların ilişkisi; eğitimi düşük gruplara götürülen yayım hizmetinde görsel araç kullanımı; yayımcıların eğitimi ve yayımın organizasyonu; sulama birliklerinin ilçelerin mülki sınırları göz önünde bulundurulmuş olarak oluşturulması; atık suyun tahliyesinde çok su emen ağaçlardan yararlanılması.

Sunuş yapanların cevapları ise özetle şu mesajları içermektedir: yayımcı ve araştırmacılar alanda yapılan belirlemelere göre çiftçilerin ihtiyaçlarını saptarlarsa ve doğru yayım yöntemini seçerlerse "mallarını zorla satmaya çalışan satıcı" konumuna düşmezler; subvansiyonlar çiftçilerin işletme kararlarını etkilemekte, hastalık/zararlı kontrolünde kültürel yöntemleri değil, kolay yol olan pestisit ve aşırı gübre kullanımını teşvik etmekte, toprak verimliliğini iyileştirme ve koruma maliyetini yapay olarak düşürmekte, su miktarına göre değil, sulanan arazi miktarına göre belirlenen su ücretleri aşırı su kullanımını teşvik ederek önemli çevre sorunları yaratmakta, ekonomik olmayan ortamlar için de traktör/ekipman alımını teşvik etmektedir; görsel araçlar yaygın eğitim için etkilidir ancak, görsel araçlarla belli konulardan haberdar olan çiftçilerin kafalarındaki soruları yüzyüze ilişki içinde tartışmaları gerekir; yayımcıların eğitimi bugün varolan merkezi teşkilatlar eliyle organize edilmeye başlanıp, eğitimin hedef grubu da kamu ve özel kuruluşlar ve yayım elemanları olarak seçilirse, devlet kamu yayımının yükünü kısmen veya tamamen devredebileceği organizasyonların oluşumuna olanak sağlar; bir yandan yayım kamu ihtiyaçlarına daha fazla cevap verebilecek dinamik bir yapıya kavuşturulurken, yayımda çoğulcu bir yapının oluşması da destekle-

nirse, devletin görevi yayımın kalitesini denetleme sorumluluğuna dönüştürülebilir.

Ekonomi oturumundaki sunuşlarla ilgili olarak, ekonomik büyümeye ilişkin yaklaşımlar içinde bilgi toplumunun değerlendirilmesi istenmiştir. Verilen cevapta, dünyada bugünkü eğilimin Fordcu ve Taylorcu yaklaşımı terketme yolunda olduğuna, bunun olumlu ve olumsuz yanları bulunduğuna işaret edilerek, Türkiye açısından bu eğilim değerlendirilmiştir. Yeni sistemde bilgi üretenlerin öneminin giderek artmasına karşın, yeterince eğitimi olmayanların orta sınıfa çıkmalarının ancak Fordcu sistemdeki sendikalar yoluyla mümkün olduğu üzerinde durulmuştur.

Mekansal düzenleme oturumunda, bölgesel kalkınmada mekansal gelişme politikaları; bölge planlama çalışmalarında etkinlik; Atatürk Barajı çevresinde ve verimli tarım topraklarında yapılaşma; nüfus artışına paralel olarak Şanlıurfa'da izin verilen kat adetlerinin artırılması; çarpık kentleşmeye karşı yerel ve merkezi yönetimlere düşen görevler üzerine sorular gelmiştir.

Sorulara verilen cevaplarda, GAP ile Doğu Anadolu'nun gelişimi arasında bağlantı olduğu; gelişme potansiyeli olan yerlerde nüfusun tutulmasını ve buraların yükünün hafifletilmesini sağlayacak kentsel yapılanma politikalarının geliştirilmesi gerektiği; kanun ve yönetmeliklere uygun planların GAP İdaresi'nde onanma oranının %90, bekleme oranının da ortalama 15 gün olduğu; imar kurallarına uygun projelerin hazırlanması için bilgilendirme gerektiği, bu görevin de hem merkezdeki kurumlara, hem de belediyelere ait olduğu; Atatürk Barajı çevresinde 300 metreden yakına konut yapmama kararının ancak TBMM aracılığıyla değiştirilebileceği; Atatürk Barajı çevresinde, yapılan çevre düzeni ve çevre etki değerlendirme çalışmalarının bir yıl içinde tamamlanacağı; Şanlıurfa'da kat adetlerinin artırılmasının, yolların genişletilmesinden başlamak üzere bir dizi yeni altyapı düzenlemesi gerektirdiği ve böyle bir düzenlemenin işlevsel olmayacağı; Atatürk Barajı çevresinde, verimli tarım alanlarında ve kentlerde izinsiz yapılaşmaya karşı etkin denetimin valilik ve belediyeler aracılığıyla sür-

dürülebileceği; planlıların uygulama aşamasında söz sahibi olmadığı ve populist politikalarla planların ihlal edildiği, kentlilik hakkının sonuna kadar kullanılmasının planların ve uygulamaların halk tarafından kurulan örgütlerce denetlenmesinden geçtiği vurgulanmıştır.

P A N E L

Paneli açış konuşmasında Ali Balaban, seminer boyunca yapılan sürdürülebilir kalkınma tanımlamalarında dikkat çeken ortak noktaları sıralamıştır. Bunlardan ilki, "üretim merkezli" değil, "insan merkezli" bir yaklaşımın benimsenmesidir; amaç, sağlıklı, eğitilmiş, iş sahibi ve yeter geliri olan bireylerden oluşan bir toplum yaratmaktır. İkinci ortak nokta, bu amaca ulaşmaya çalışırken gelecek kuşakların ihtiyaçlarının da hesaba katılmasıdır. Üçüncü nokta, rasyonel kaynak kullanımı ve sonuncu ortak nokta da çevrenin korunmasının gerekliliğidir. Balaban, GAP'ın çok boyutlu yapısıyla bu tanıma uyduğunu belirtmiştir.

Meteoroloji Genel Müdürü panel başlamadan önce yaptığı gündem dışı konuşmasında, teknik altyapı donanımını tamamladıklarını, bundan sonra, kurdukları geniş ekiple araştırma geliştirme çalışmalarına öncelik vereceklerini açıklamıştır. Panelistlerden Seyhan Aydınligil ve Kaya Yaşınok konuşmalarında seminerin sonuçlarını derleyip değerlendirmişlerdir. Ziyaeddin Akbulut, Şanlıurfa'da ilk elde sulanacak otuz bin hektar alanı kapsayan altmış iki köyde Vilayetçe yürütülen kalkınma projesi hakkında bilgi vermiş ve sulun tarımın yeni bir kültür yaratacağına işaret etmiştir. Ersen Ekren, makro istikrarın Türkiye'de hangi yollardan sağlanabileceği üzerinde durmuştur. Bahattin Akşit, bürokrasi ve toplumun yeni bir yaklaşım olan sürdürülebilir kalkınmaya uygun şekilde örgütlenmesinin ve ideolojik olarak yapılanmasının yollarını tartışmıştır. Filiz Doğanay, GAP kapsamına giren bölgenin aşiret yapısına dayanan toplumsal özelliklerinin kalkınmayı geciktirecek ve kalkınmaya katkıda bulunacak yönlerini açıklayıp, kapsamlı bir eğitim projeleri paketinin devreye sokulmasını önermiştir. Erol Baraz, katılım için çiftçide bilgi talebi yaratılmasının gerekliliğine değinerek, bu amaç doğrultusunda eğitim/yayın ve gönüllü kuruluşlar mevzuatının düzenlenmesini önermiştir. Adnan Bayrakçı da kaynak israfının etkin katılımı engelleneceğini vurgulamış, su kullanımının bir komisyon tarafından düzenlenmesini önermiştir. Son panelist Ünal Özış ise, su kaynaklarında orta-

ya çıkan temel problemlere değinerek, Türkiye'nin su kullanımı konusunda barışçı bir yaklaşım izlediği mesajını vermiştir.

Aydınligil, eğitim, iş olanaklarının yaratılması ve sağlığın, özellikle kadın ve çocuk sağlığının iyileştirilmesinin seminer boyunca ön plana çıktığını belirtmiştir. İnsan kalkınma kavramının esas itibarıyla yeni bir model oluşturmadığı yolundaki görüşe katıldığını kaydeden Aydınligil'e göre yeni olan, strateji ve uygulamaların tasarlanması, somut yöntem, ölçülebilir hedef ve modellerin sürdürülebilir insani kalkınma söylemi içinde yer almasıdır. Bu yaklaşımla, kalkınmanın kalitesi tanımlanabilmekte ve oturumlarda belirtildiği gibi, ekonomik büyüme bir hedef olarak korunurken, insan yaşamının kalitesinde iyileştirme yapılması öncelik kazanmaktadır. Bu çerçevede Aydınligil, ulusal düzeyde bir sosyal gündem belirlenmesini ve kalkınma çabalarında işlevsel olacak yeni bir eğitim programı geliştirilmesini önermiştir. Konuşmacı ayrıca, hem projelerin sürekliliğinin sağlanması, hem de denetimlerinin etkinlikle yapılabilmesi açısından kalkınmanın sonuçlarından yararlananların da projelerin hazırlanmasına, uygulanmasına ve masraflarına katılımı konusundaki önerileri desteklemiştir.

Kaya Yaşınok, GAP kapsamına giren Bölge'de artık, ekonomik büyüme yoluyla kalkınma yaklaşımına insan boyutunun entegre edilmesi noktasına geldiğini kaydederek, bu yeni yaklaşımın uygulamalara "Sürdürülebilir Kalkınma ve GAP" şemsiye projesi altında yansıtılacağını bildirmiştir. Yaşınok seminerin ana başlıklarının, büyümeyle insan ögesinin ve toplumsal özelliklerin ilişkisinin kurulması gerektiği alanları belirlediğini ve bu alanlarda yapılacak çalışmaların sürdürülebilirliğin temelini oluşturduğunun seminer boyunca da doğrulandığını kaydetmiştir.

Ziyaeddin Akbulut, bir uygulamacı olarak kalkınma hamlesine soyunanları çabalarında bir an önce somut adımlar atmaya davet ederek, Vilayet'in tüm birimlerinin desteğiyle yürüttükleri "Fırat'ın Suyu İle Gelen Kültür Projesi" ile çiftçi,

kadın ve kız çocuklarının eğitimine yönelindiğini; suyun kullanımında halkın artık herşeyi devletten beklememesi gerektiği mesajının verildiğini; suyun paylaşımında insan hakları ve komşu hakları üzerinde durulduğunu anlatmıştır. Akbulut 2005 yılı hedeflenerek bu projenin, suyu gelecek diğer köylere yaygınlaştırılabileceğini sözlerine eklemiştir. Konuşmacı, suyla birlikte kurulmakta olan kültürün barışa, bilgiye ve beceriye dayanağını belirtmiştir. Bölge insanının sulu tarıma ilişkin bilgi birikiminin, gelecek hakkında umut verdiğini kaydeden Akbulut, motivasyon, bilgi aktarımı ve bakanlıkların, sözünü ettiği projeye ilgisinin şu andaki üç temel toplumsal ihtiyaçları olduğunu dile getirmiştir.

Ersen Ekren, Dünya Bankası'nın da son yıllarda kalkınmanın sosyal ve ekonomik boyutlarını birlikte ele aldığını, böylece yeni bir insan refahı anlayışının ve yeni politikaların gündeme geldiğini kaydetmiştir. Ekren, sosyal boyutta kaliteli büyümenin hedeflendiğini; bunun da makro düzeyde istikrara dolayısıyla, düşük enflasyona dayandığını ve bir bakıma yoksulların korunması anlamına geldiğini belirtmiştir. Ekren, kaliteli büyümede makro istikrarı belirleyen dört unsur üzerinde durmuştur: para ve mali politikalar, piyasa mekanizmalarını hareketlendirecek yapısal uyum tedbirleri, yoksulları koruyucu sosyal güvenlik ağı ve kurumsal yapı. Bu süreçte Ekren, sosyal entegrasyonu artırıcı, gelir dağılımını düzenleyici, yoksulluğu ve cinsiyet farklılaşmasını azaltıcı politikalar izlenmesini önermiştir. Makro istikrar tedbirlerinin ısrarla uygulanması gerektiğini hatırlatan konuşmacı, düşük enflasyon ve insani ve fiziksel yatırımlara kaynak aktarımı kadar, etkin kamu yönetiminin, kurumlararası eşgüdüm ve görevlerin çakışmamasının da önemine değinmiştir. Ekren, sıkça dile getirilen kalkınma için kaynak yaratma problemine ilişkin olarak, dış kredi alımının kendi başına yeterli olamayacağını belirtip, yabancı sermayenin yurda çekilmesinin yanı sıra iç finansmanın, çeşitli konuşmacıların da belirttiği gibi, "kullanan öder" prensibiyle ve girişimciliğin desteklenmesiyle sağlanmasını önermiştir.

Bahattin Akşit seminerde, "sıfır büyüme"nin gelişmekte olan ülkelerin ekonomik değil, nüfus hedefleri olabileceğinin ancak, büyümenin sınırlarının çizilmesi gerektiğinin açığa çıktığını kay-

detmiştir. Akşit, sürdürülebilir kalkınmayı insana ve çevreye duyarlılığa başlamış, bunun da kapsamlı ve gönüllülüğe dayanan toplum katılımı ile sağlanabileceğini belirtmiştir. Bunun için ulusal düzeyde yapılacak en önemli atılım Akşit'e göre, seminer boyunca belirtildiği gibi, klasik hiyerarşik bürokratik yapıdan vazgeçilerek, kurumlararası eşgüdümüne dayanan bir yapının benimsenmesidir. Bu köklü dönüşüm dünyaya hem yerel toplulukların, kadının ve marjinal kesimlerin açılardan, hem de ulusal ve küresel açılardan bakılabilesini gerektirir. Günümüzde yerel çıkarların genel çıkarları veya etnik kimliğin ulusal kimliği yok etmesinden ve modernlik-öncesi veya modern-ötesi yapıların ulusal bütünlükte hasar yaratacağından endişe duyulduğuna işaret eden Akşit, şu belirlemeleri yapmıştır. Birbiriyle uzlaşmaz görünen gündemler sürekli irdelenerek bağdaştırılabilir, bir parçalanma tehlikesine karşı mekanizmalar tartışılarak geliştirilebilir, eğitim ve katılımı bu endişelere temel oluşturan problemler ortadan kaldırılabilir. Geleneksel olarak toplumun herşeyi devletten beklemesi alışkanlığının ucun ucun değişmekte olduğunu gözlediklerine dikkat çeken Akşit bu eğilimin, Türkiye çapında yaygınlaştırılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu amaçla, il düzeyinde komitelerin kurulmasını öneren konuşmacı, önerilen "kubastırıcı uzmanlar"ın eşgüdüm, canlandırma, halkla birlikte örgütlenme ve gelişmelerin arında takip edilebilmesinde kullanılabileceklerini belirtmiştir. Akşit, sözü edilen "Çok Amaçlı Toplum Merkezleri"nin de özellikle geçkondularda önemli kalkınma hizmeti verebileceklerini kaydetmiştir.

Bölgenin toplumsal özelliklerine dikkat çeken Filiz Doğanay'a göre kalkınmaya topyekün katılımı geciktirici unsurlardan biri, aşiret yapısının bölünmüşlük yaratmasıdır. Kalkınmada geciktirici diğer unsurlar, seminer boyunca dile getirilen hızlı nüfus artışı, düşük eğitim düzeyi ve kadının düşük statüsüdür. Bunların yanı sıra Doğanay, yoğun göçün etkisiyle kent kültürünün yok olmasının ve dağınık yerleşimlerin de kalkınmayı geciktirdiğini belirtmiştir. Öte yandan konuşmacı, Bölge'de yanyana yaşayan farklı kültürlerin, "daha iyiye yönelik" olarak algılanabilecek göçün, genç nüfusun ve geleneksel liderlerin kalkınmaya dinamizm getiren unsurlar olarak yönlendirilebileceklerini ifade etmiştir. Doğanay kalkınma için

öncelikle, geniş kapsamlı ve eşgüdümü sağlanmış bir dizi eğitim projesine ağırlık verilmesini önermiş ve önerilerini altı ana başlık altında toplamıştır: bölge kültürlerini araştırma ve geliştirme enstitüsü; halk katılımında görev alacak resmi ve resmi olmayan kuruluşların elemanlarının ve toplum önderlerinin eğitimi ile tüm toplum kesimlerinin katılacağı yaygın eğitim; istihdam yaratıcı uygulamalı işgücü eğitimi; okul-öncesi eğitimi; eğitim için gerekli altyapının planlanması; sağlık eğitimi.

Erol Baraz seminerde ileri sürülen görüşlere olumlu bakmış ancak, onların uygulanması konusunda karamsar kalmıştır çünkü, kalkınmanın istek ve iradeye dayalı uygulama olduğunu, aksi halde katılımın sağlanamayacağını belirtmiştir. Türkiye'de demokrasinin katılmı açısından yetersiz kaldığını kaydeden Baraz'a göre sürdürülebilir kalkınma, kaynakların yenilenebilmesine dayanır; bu kaynaklardan başlıcası insandır; Türkiye'nin en ciddi problemi ise insanı kullanamaktır. Klasik yayıncılık faaliyetinin tarımcıyı seyirci haline getirdiğini, bundan dolayı tarımcının bilginemediği ve bir bilgi talebinin de olmadığını dile getiren Baraz, çiftçinin bilgi satın almayı talep edebilecek duruma gelebilmesi için katılımcı bir yayım programı uygulanmasını önermiştir. Konuşmacı ayrıca, böyle bir programda görev alabilecek gönüllü kuruluşlarla ilgili mevzuatın da hazırlanmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir.

Adnan Bayrakçı, sürdürülebilir kalkınmayı kullanıcının, kalkınmanın tüm safhalarına katılımı olarak tanımlamıştır. Bayrakçı'ya göre kaynakların israf olmasının nedeni, kullanıcının planlarda fikrinin alınmaması ve belli bir teknolojiyi kullanmaya istekliğinin araştırılmamasıdır. Bayrakçı konuşmasında, tarıma elverişli olmayan alanların kullanımının acilen düzenlenmesi, toprak koruma yasasının çıkarılması ve kamu kuruluşlarının eşgüdümünün sağlanması gerektiğine, toprak kirlenmesinin önemine ve nüfus baskısına dikkat çekmiştir. Bayrakçı ayrıca, su haklarıyla ilgili kanunun çıkmasını, kamunun ve tüm özel kuruluşların katıldığı bir su konseyi kurulmasını ve yılda en az bir kez toplanarak su haklarıyla ilgili kararların bu komisyonca verilmesini önermiştir. Bunlara ek olarak Bayrakçı, çıkarılan yasaların etkin biçimde uygulanması gerektiğini de vurgulamıştır.

Ünal Özış GAP'ta su kullanımında kirlenme, su kaynaklarının sürdürülebilirliğinde drenaj problemlerinden dolayı çoraklaşma ve sıtma, toprak kullanımında da erozyon problemlerini bir kez daha hatırlatmıştır. Komşu ülkelerin, taşkın kontroluna ve benzeri külfetlere katılmaksızın daha fazla su istediklerine değinen Özış, GAP'ın hakça, makul ve optimal kullanım sağladığının ve komşularına belirgin bir zarar vermeyeceğinin; tam tersine Proje'nin komşularına yarar sağlayabileceğinin kanıtlanması gerektiğine işaret etmiştir. Özış, Türkiye'nin su savaşı çıkarmaya da, su savaşlarına maruz kalmaya da niyetinin olmadığını kaydetmiştir.

Tartışma bölümünde ise, GAP'ın getireceği sosyo-kültürel değişimlerin incelenmesi gerektiğine dikkat çekilerek dört öneride bulunulmuştur. Bunlar, kültür ve altyapı projelerinin geliştirilmesi, GAP kültür araştırması için yarışma düzenlenmesi, üniversiteye önem verilmesi ve üst-lisans programlarının açılması, GAP'ın tanıtımının yapılmasıdır.

Balaban'ın değerlendirmeleri şu noktalarda yoğunlaşmıştır. Kuru tarımdan sulu tarıma geçiş bir kültür değişimi getirecektir, bu süreçte köylünün modern çiftçi haline dönüşmesinin, doğal kaynakların korunması açısından büyük önemi vardır. Tarımda eğitim ve yayım için Türkiye'ye uygun bir model henüz geliştirilememiştir, böyle bir modelde katılım konusuna özel bir önem verilmelidir. GAP'ın belkemiği su ve toprak kaynakları projeleridir; suyun uygun biçimde kullanılmasını ağır bir bedelle ödemekteyiz. GAP'ın sosyo-ekonomik boyutu yeniden gözden geçirilmeli, kurulacak bir araştırma birimi yoluyla sürekli olarak yeni veriler ışığında değerlendirilmeli, örgütlenme ve katılım boyutları, dolayısıyla çiftçi katılımı Proje'ye eklenmeli ve bir çevre yönetim birimi kurulmalıdır. Panel başkanı bu noktalarda seminere katılanların hemfikir olduklarını kaydetmiştir.

Panel iki gün boyunca üzerinde durulan sorunların ve çözüm önerilerinin harmanlandığı bir oturum olmasının yanı sıra, bu noktalardan hareketle sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına yeni boyutların katılmasına da yardımcı olmuştur.

Dünyada son yirmi yılda giderek daha fazla yaygınlaşan bir görüş, kalkınma çabalarında büyük başarılar kadar büyük başarısızlıkların da ortaya çıktığı ve başarısızlıkların sırf gelişmekte olan ülkelerde değil, gelişmiş kabul edilen ülkelerde de gözlemlendiğidir. Bu bakış açısıyla Almanya'da asit yağmurları altında kömürleşen ormanlarla Somali'deki açların, New York sokaklarındaki evsizlerle Çernobil'deki lösemili çocukların ortak bir paydaya sahip olduğu düşünülmektedir. Ayrıca her ülkenin kendi içinde yaşadığı kalkınma sorunları arasında da benzeri bir bağlantı kurulmaktadır. Örneğin, bütün kalkınma çabalarına rağmen Türkiye'de hâlâ ortadan kaldırılamayan bölgesel farklılaşma, kadınların düşük gelişmişlik düzeyi, eğitim ve sağlık hizmetlerinin gerektirdiği yüklü yatırımlar arasında bir ortak payda bulunmaktadır.

Kalkınma konusunda problemi saptamak güçtür; çünkü, analizin bir noktasında neden olarak belirlenen bir unsur bir başka noktada sonuç olarak belirebilmektedir. Buna rağmen modern dönemde izlenen benzer kalkınma stratejilerini dünyada yaşanan sorunların ortak paydası olarak değerlendirme eğilimi gittikçe kuvvetlenmektedir. Dünya kamuoyunda yapılan tartışmalar, bugüne kadar izlenen kalkınma stratejilerinde iki temel kaynağa yaklaşımlarda gözlenen hatalar üzerinde yoğunlaşmaktadır: doğal ve insani kaynakların yer yer yeterince korunmamaları ve yer yer de sömürülmeleri. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına yol açan öncü çevreci tepki akımlarından sonra, bugün gelinen noktada görüşler gittikçe yaşamın, dolayısıyla kalkınmanın çok boyutluluğunu kabul etme, böylece çeşitli boyutların uyumlanmasını ve dengelenmesini önerme yönünde birbirlerine yaklaşmaktadır.

Açıktr ki, yalnız teknolojik gelişme, ekonomik büyüme, toplum kalkınması veya çevre koruması gibi bir özel bakış açısından belirlenen amaçlar yalnız kendi alanlarına giren konuları kapsayacaktır. Ancak, yalnız özel bir açıdan

bakarak belirlenen amaçların ideal olarak gerçekleştirilmesi için seçilen stratejiler, bir diğer alan ve amaca göre belirlenen stratejilerle uyumsuzluk gösterebilecektir. Oysa, günümüz dünyasında tüm canlıların yaşamının kalitesinin ve varlığının ciddi tehditler altında olduğu gerçeği karşısında, kendi başlarına ideal olan ama karşılıklı etkileşimleri içinde birbirlerini tehdit eder hale gelen amaçların ve alanların dengelenmesi ve uyumlanması stratejik bir önem taşımaktadır. İşte bu belirlemeye katılanlar için sürdürülebilir kalkınma pragmatik bir çözüm önerisi getirmektedir: özel bakış açılarından saptanan amaçların bileşkesinin çıkartılması, bileşkede tanımlanan amaca göre her alandaki kısıtların belirlenmesi ve stratejilerin uyumlanması ile kalkınmaya yeni bir anlam ve yön verilmesi.

Seminerde belirlendiği şekliyle kalkınmanın yeni anlamı her türlü canlının nitelikli yaşamı ve bu arada mutlu ve müreffeh insan yaşamıdır. Sağlık, eğitim, ekonomik büyüme, planlama, düşük nüfus artışı, kaynakların ve artı ürünün yeniden dağıtımı, katılım vs. de bu yolda eşgüdüm içinde kullanılacak araçlar olarak görülebilirler. Bu çerçevede yalnız nitelikli işgücü, üretkenlik, verimlilik değil; devlet, yasalar, uzmanlar, projeler de araçlardır. Bunların hepsinin kendilerine özgü hedefleri vardır ama aynı zamanda her biri birbiriyle etkileşimi olan birer süreçtir de. Çevrenin ve onun içinde yer alan toplumun sürekliliğinin dayandığı dengelerin bozulmaması için kalkınmanın bir noktasında saptanan hedeflere ulaşılmasıyla yetinilmemesi, hedeflerin değişen koşullara uydurulması ve hedefler arasında ilişki kurulması gerekir.

Bu bakış açısından, insanlar için seçeneklerin artırılması ve bunların özgürce kullanımı amaçlar bileşkesini belirler, fakat bir kısıt çerçevesinde: çevreyi tahrip etmemek. Çevreyi tahrip etmemek bileşkenin bir belirleyeni olurken, bunun sınırını da, insan yaşamının nitelikli kalınması için gerekli temel teknolojinin üretilmesi çizer. Küresel ortamda toplumların kendine ye-

terliğinin ekonomik koşulu, öz kaynaklarıyla kendini yeniden üretebilen bir ekonomi ve katma değer üretimi, yani teknoloji ve nitelikli faktör varlığıdır. Bu durumda ekonomik büyüme amaçlar bileşkesine iki sınırlama altında dahil edilir: bir yandan kaynak tabanlı güçsüz grupların güçlendirilmesi için kaynakların öncelikli olarak bunlara hizmet edecek şekilde yönlendirilmesi, bir yandan da yine çevrenin tahrip edilmemesi.

Böyle bir kalkınma çabası bilgi, beceri, kararlılık, sabır ve örgütlenmeye bağlıdır. Ayrıca bu çaba, toplumsal ve kişisel değer ve davranışlarda tasvir edilen yönde köklü değişimler yapılmasını, yeni bir toplumsal ahlakın kurulmasını gerektirir. Bu ahlak, kendileri ve toplumları için kalkınma çabasına girişmiş bireylerin, birbirlerine ve doğaya saygı göstermelerini, birbirlerini gözetmelerini, yalnız tüketerek değil, üretirken ve paylaşarak mutlu olabilmelerini ve ilkelere bağlı kalmalarını içerir. Bu tür köklü dönüşümler çevrenin taşıma kapasitesinin ayırdaya varacak uzun vadeli bir bakış açısı ve esneklikle mümkündür. Yukarıda sıralanan bütün bu ilkeler, insan kalkınmasının hem nesnesi hem de öznesi olarak görülebilirse anlam kazanırlar. Bu çerçevede sürdürülebilir kalkınma bütüncül, eşitlikçi ve katılımcı olabilirse gerçekleştirilme şansına sahiptir.

Bu yaklaşımla seminerde, bir yandan on yıllardır ifade edilen çoğu sorunlar ve hatta çözüm yolları yinelenmiş (kurumlararası eşgüdüm, nitelikli işgücü eğitimi, planların uygulanmasındaki yetersizlikler, kaynak kullanımında verimsizlikler, vs.), bir yandan da bunlar, görece yeni gündeme gelmesine karşın çoğunlukla desteklenen, yeni bir çerçevede değerlendirilmiştir (merkezi yapıların yumuşatılması, her düzeyde halk katılımı, ekosistem dengesinin korunması ve kapsamlı taşıma kapasitesi tesbitleri, vs.). Ayrıca, Rio'daki Çevre Zirvesi ve Kopenhag'daki Sosyal Zirve gibi uluslararası ortamlarda geliştirilen normlar referans olarak kullanılmış, Türkiye'nin ve GAP kapsamına giren Bölge'nin hedefleri küresel bakış açısıyla irdelenmiştir.

Yaptığımız seminerde, kuşkusuz konu bütün ayrıntılarıyla ele alınamamıştır. Ancak yapılan

değerlendirmelerin, yılların birikiminin bir özeti olmasının ötesinde, hayati önem taşıyan birkaç soruna ağırlıkla eğildiğini ve bunlara çözüm önerileri getirdiğini düşünüyoruz. Bu kritik noktada verilen ana mesaj şudur: ihtiyacımız olan köklü değişimleri bireysel düzeyden toplum ve devlet düzeylerine kadar cesaretle gerçekleştirip, ısrarla uygulamaktan başka yolu-muz yoktur.

Öte yandan, yine bu seminerde ortaya konduğu gibi, GAP'ta uygulanan strateji ve yaklaşımların büyük bir bölümünün ve seminerde önerilen proje ve uygulamaların dünya kalkınma literatürüne katkıda bulunacağını düşünüyoruz.

Bu seminerde algılandığı biçimiyle sürdürülebilir kalkınmanın ne denli yeterli ve tutarlı bir stratejiler bütünü oluşturduğunu okuyucular değerlendirecektir. Dileriz ki bu değerlendirmeler sonucunda sürdürülebilir kalkınma söylemi ve süreci daha da gelişsin ve yeni söylemlere ve süreçlere dönüşsün.

SEMİNERDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA PROGRAMLARI İÇİN ÖNERİLER : TEMEL STRATEJİLER, SONUÇLARI VE BAŞLICA ETKİNLİKLER

TEMEL STRATEJİLER

Açıkça belirlenmiş yollar ve örgütlenme biçimleri

Siyasal, sosyal, ekonomik, çevresel, teknik ve yönetsel boyutların kapsandığı bütüncül yaklaşım

Sorunların nedenleriyle ilgilenme; uzun vadeli bakış açısı

Her etkinliği temelleyen, araştırmalara dayalı kapsamlı bilgi veri tabanları

Genel ilke ve politikaları belirleme, uygulamaya ortam sağlama, rehberlik, motivasyon, bilgilendirme, denetleme ve sosyal faydanın yüksek olduğu konularda uygulama yapmayla sınırlanmış devlet yapısı; desentralizasyon

Yasal dayanakları kurulmuş kurumlararası eşgüdüm; çakışmayan görev dağılımı

İlke ve politika belirleme, soran tanımlama, planlama/proje geliştirme, uygulama, işletme, izleme/değerlendirmede etkin ve sürekli halk katılımı

Doğanın taşıma kapasitesi-ekonomik büyüme-bölgesel gelişme-nüfus artışı arasında denge

Kaynak tabanı güçsüz gruplara yatırımlarda öncelik

Eğitim-istihdam-ihtiyaç arasında kurulmuş bağlantılar

Doğru teknikle, doğru gruba, özümlebilir bilgi aktaran yetişkin eğitimi/yayım sistemi

Gerçi ödemesi planlanmış ekonomik ve sosyal yatırımlar

Amaçları korunarak, yap-işlet-devret modeline uygun büyüklükte tasarlanmış uygulama projeleri

Bölge koşullarına uyarlanmış "kullanan öder" ilkesi uygulaması

Yapısal uyum tedbirleri; düşük enflasyon; teşvik edilen girişimcilik ve sermaye birikiminin bölgede yatırıma dönüşmesi

Kurallara uyulmamasının toplumsal ve ekonomik maliyeti hakkında bilgilendirilmiş kamu; bütüncül yaklaşım ve kaynak tasarrufu hakkında bilinçli kamuoyu

Gerçekçi ve konuya/yöreeye uygun fiyatlandırma, ödüllendirme, cezalandırma

Kararlı ve tutarlı uygulama

ORTAYA ÇIKMASI BEKLENEN SONUÇLAR

Farklı amaç ve faaliyetler arasında tamamlayıcılık ve etkinlik sağlanır

Sorunlar ortaya çıkmadan tedbirleri alınır veya makul sınırlar içinde tutulur

Ekosistemin yapısı ve gücü bilinir; çevrenin korunması için yeni mekanizma ve ölçütler geliştirilir; toplum katmanlarının ilgisi ve ihtiyaçları saptanır; değişen ihtiyaçları zamanında karşılayacak esnek üretim ve yönetim yapıları için seçenekler geliştirilir

Kalkınma yalnız devletin değil, toplum kesimlerinin de etkin çabasıyla yürüyen bir süreç haline gelir; sınırlı sayıda iyi tanımlanmış görev, tam ve zamanında yerine getirilir; devlet yapısının değişen koşullara uyumu kolaylaşır

Bütüncül yaklaşıma uygun etkin yönetim sağlanır, kaynak kullanımında verimlilik artar

Gerçekçi politika, plan, proje üretilir; halk projeleri sahiplenir ve kalkınma ile bütünleşir; kalkınmaya yönelik motivasyon artar; çeşitli toplum kesimlerinin problem çözme kapasitesi yükselir; halk aktif kullanıcı ve/veya üretici konumuna geçer; uygulamaların denetimi geniş bir tabana yayılarak etkinlik artırılır

Ekonomik büyüme, bölgesel gelişme, nüfus artışı çevreye zarar vermez veya zararları makul sınırlar içinde tutulur; ekonomik büyüme nüfus artışının gerisinde kalmaz; kişi başına üretim ve gelir, yatırım ve kalkınma ile paralel biçimde artar; yaşam standardı yükselir; insani yatırımlara kaynak aktarımı kolaylaşır; kent makroformu taşıma kapasitesine göre şekillendirilir

Nitelikli işgücü ve ara eleman açığı kapatılır; üretkenlik, kaynak kullanımında verimlilik, kaynak korumasında ve sağlıklı nüfus yetiştirilmesinde etkinlik artar

Hedeflerle finansal kaynaklar arasında uzun vadeli denge sağlanır; özel sektör ekonomiyeye etkin biçimde eklemlenir

İzlenen politikalara ve uygulamalara güven artar; uzun vadeli çözümlere toplumsal destek artar; uygulamalarda etkinlik ve süreklilik sağlanır

GAP İÇİN ÖNERİLEN BAŞLICA ETKİNLİKLER

- GAP'ın sürdürülebilir insani kalkınma bakış açısından yeniden düzenlenmesi
 - GAP İdaresi'nin kaynak yaratmaya yönelik çalışmaları etkinlikle yerine getirebilmesinin sağlanması
 - GAP İdaresi ve UNDP'nin "Sürdürülebilir Kalkınma ve GAP" Şemsiye Projesi'ni başlatmaları
 - Bölge'yi de kapsayacak ulusal bir sosyal gündem belirlenmesi
 - Çok Amaçlı Toplum Merkezleri kurulması
 - İl Eğitim Kurulları oluşturulması
 - İl Kalkınma Komiteleri oluşturulması
 - Kalkınmayı örgütleyecek alan uzmanlarının istihdam edilmesi
 - GAP İnsan Kaynakları Geliştirme Merkezi kurulması
 - Su kullanıcılarının aşağıdan yukarıya, katılımcı biçimde örgütlenmesini öngören projenin uygulamaya geçirilmesi
 - Küçük ölçekli ve çok boyutlu sulama projeleri geliştirilmesi
 - "Fırat'ın Suyu İle Gelen Kültür" Projesi'nin yaygınlaştırılması
 - Birbiriyle bağlantılı bir Eğitim Proje paketinin uygulamaya konulması:
- bölge kültürlerini araştırma ve geliştirme enstitüsü;
halk katılımında görev alacak resmi ve resmi-olmayan kuruluşların elemanlarının ve toplum önderlerinin eğitimi ile tüm toplum kesimlerinin katılacağı yaygın eğitim;
istihdam yaratıcı uygulamalı işgücü eğitimi; okul-öncesi eğitimi; eğitim için gerekli altyapının planlanması; sağlık eğitimi.
- GAP Bölgesi Kültür yarışması düzenlenmesi
 - Tarım, çevre, sağlık, sosyo-ekonomi ana konularında araştırma-geliştirme ve izleme-yönetim çalışmaları yapmak üzere GAP Uluslararası Araştırma-Geliştirme Enstitüsü kurulması
 - GAP Tarımsal Araştırma Merkezi kurulması
 - Havza Yönetim Birimi kurulması
 - Kalite Yönetim Sistemi kurulması
 - Çevre Muhasebe Sistemi kurulması
 - Çevre Yönetim Birimi kurulması
 - Kavak üretimine başlanması
 - Su kullanım kurallarını belirleyecek bir Su Konseyi oluşturulması

GAD

T.C. Başbakanlık
Güneydoğu Anadolu Projesi
Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

Uğur Mumcu'nun Sokağı No : 59
Gaziosmanpaşa-ANKARA

Tlf (312) 445 02 15
Fax (312) 437 67 77

undp

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
(UNDP)

Atatürk Bulvarı No : 197
06680, Kavaklıdere-ANKARA

Tlf (312) 426 81 23
Fax (312) 426 13 72